

PESCHKA VILMOS

Az egzisztencialista jogfilozófia

A modern burzsoá jogböleselet jelenlegi helyzetének és alakulásának egyik jellemző vonása: az egzisztenciálfilozófia ismeretelméletére és ontológiájára épülő új jogfilozófiai irány megjelenése, egyre szélesebb elterjedtsége és befolyása a burzsoá jogfilozófiára és az egész burzsoá jogtudományra általában. Az egzisztenciálfilozófia behatolását a jelenkori burzsoá jogtudományba nemcsak az utóbbi években megjelent számos egzisztencialista jogfilozófiai tanulmány és monográfia,¹ hanem e művek és az egzisztencialista felfogás hatásának a burzsoá tételes jogtudomány egyes ágaiban (pl. a büntetőjogban²) kétségtelenül fellelhető nyomai is szemmel láthatóan tanúsítják. S hogy az egzisztencialista jogfilozófia nemcsak Nyugat-Európában, különösen Nyugat-Németországban hódított tért — bár kétségtelen, hogy itt a legelterjedtebb —, hanem hatása ez országok határain kívülre is eljutott s így a jelenkori burzsoá jogelmélet alakulására általában jellemzőnek látszik, azt a tengerentúli államok jogfilozófiájára gyakorolt befolyásának³ — egyelőre ugyan még szórványos és csekélyebb — jelei is jól mutatják.

Az egzisztencialista jogfilozófiának egyre növekvő jelentősége és elterjedtsége a burzsoá jogtudományban szükségessé teszi, hogy ezt az új jogböleleti irányzatot behatóbb elemzésnek vessük alá és a marxista—leninista

¹ Ld. MAIHOFFER, Werner: *Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie*. Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann, 1954.; *Die Natur der Sache*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1958. XLIV 2. sz.; HUSSERL, Gerhart: *Recht und Zeit*. Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann, 1955.; FECHNER, Erich: *Rechtsphilosophie*. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1956.; *Naturrecht und Existenzphilosophie*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1955. XLI 3. sz.; COHN, Georg: *Existenzialismus und Rechtswissenschaft*. Basel, Kommissionsverlag, 1955.; THYSEN, Johannes: *Staat und Recht in der Existenzphilosophie*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1954. XLI/1. sz.; *Zur Rechtsphilosophie des Als-Seins*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 1. sz.; QUADRI, G.: *Gius naturalismo o paradossia come problema per la filosofia dell'esistenza e per l'eudemonismo dei valori*. Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1955. 327. p.; ROBILANT, G.: *Richiami all'esistenzialismo nella recente filosofia del diritto tedesco*. Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1957. I. sz. stb.

² WÜRTENBERGER, Thomas: *Défense sociale. Ziele und Wege einer neuen kriminalpolitischen Bewegung*. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform. Sonderheft zum IV. Congrès international de Défense sociale vom 2—6. April, 1956. in Milano. 65. p.; SAWICKI, Jerzy: *Vom „irrenden Gewissen“ im Strafrecht*. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1954. August, 395. p.

³ Ld. DALLMAYR, Winfried: *Integrierung und Differenzierung in der nord- und südamerikanischen Rechtslehre*. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 3. sz.

állam- és jogelmélet szemszögéből kritikailag megvizsgáljuk.⁴ Az existencialista jogfilozófiával való foglalkozást mindenekelőtt a marxista—leninista állam- és jogelmélet előtt álló annak a fontos feladatnak a megoldásához való hozzájárulás indokolja, amely a burzsoá és a szocialista elméleti koncepciók küzdelmének szerves részeként, a burzsoá állam- és jogelméleti irányzatok valóban tudományos, marxista bírálatát követeli meg. A marxista leninista állam- és jogelméletnek fel kell tárnia ennek az utóbbi években megjelent, új burzsoá jogbőleséleti iránynak, az existencialista jogfilozófiának társadalmi alapjait, szerepét és funkcióját, valamint konkrétan ki kell mutatnia ennek a jogfilozófiai anyagnak belső ellentmondásait, kérdésfeltevéseinek és megoldási kísérleteinek helytelenségét, hamisságát és tévedéseit. Az existencialista jogfilozófia marxista bírálatra ugyanakkor lehetővé és szükségessé teszi, hogy polemizáljunk az existencialista jogfilozófiának azokkal a megállapításaival, amelyek közvetlenül vagy közvetve a marxista—leninista állam- és jogelmélet ellen irányulnak. A marxista—leninista állam- és jogelmélet az existencialista jogfilozófiai koncepció helytelen és téves állításait kimutatva is be kell hogy bizonyítsa az állam és a jog lényegét feltáró megállapításainak igazságát. A jelen tanulmány a marxista—leninista állam- és jogelmélet előtt álló ennek a feladatnak a megoldásához kíván hozzájárulni.

Az existencia és a jog

Az existenciálfilozófiának a burzsoá jogbőlesletbe való behatolását a burzsoá jogtudomány művelői bizonyos meglepődéssel fogadták.⁵ Ennek oka az volt — mint erre egyes szerzők rámutatnak⁶ —, hogy az existencializmus központi, lényeges kategóriája „existenciál”-ja, az existencia és a jog, az orthodox existencialista felfogás szerint, lényegüket tekintve annyira távol állóak és idegenek, hogy kizárják egymást. Az existencialista jogfilozófia arra tesz kísérletet, hogy az existencia átértelmezésével és a jog újszerű felfogásával a kettőt összeképezve, megalapozza a jognak az existencializmus ontológiájára és ismeretelméletére támaszkodó elméletét. A következőkben az existencia és a jog viszonyát és az existencialista jogfilozófiának e kettő közötti távolság és ellentét áthidalására irányuló kísérletét vizsgáljuk meg közelebbről. Ennek az elemzésnek a során természetesen sem szándékunk, sem feladatunk, hogy az existencializmus orthodoxiája felett őrködjünk. Az existencia és a jog összefüggésével behatóbban azért foglalkozunk, hogy

⁴ A marxista—leninista állam- és jogelméletben történtek már erre irányuló kísérletek: ld. KLENNER, Hermann: — SCHÖNEBURG, Karl-Heinz: Vom ewigen zum beweglichen Naturrecht. Staat und Recht, 1956. 4. sz.; SARGORODSZKIJ, M. D.: Az existencialista filozófia és a burzsoá jogelmélet. Szovetszkoe goszudarsztvo i pravo, 1958. 6. sz.; PESCHKA Vilmos: Existencializmus a jogfilozófiában. Jogtudományi Közlöny, 1958. 7—8. sz.

⁵ A meglepődést jól érzékelteti Kelsen az existencialista jogfilozófiai irodalom egyik standard művével, Cohn „Existencializmus és jogtudomány” c. könyvével foglalkozó tanulmányának szkeptikusan kérdő címe: „Existencializmus a jogtudományban?” (Ld. KELSEN, Hans: Existenzialismus in der Rechtswissenschaft? Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 2. sz. 161. p.)

⁶ WELZEL, Hans: Naturrecht und materiale Gerechtigkeit. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1951. 189. p.; MAIHOFFER: Die Natur der Sache. 180. p.; COING, Helmut: Grundzüge der Rechtsphilosophie. Berlin, Walter de Gruyter, 1950. 53. p. stb.

egyrészt az egzisztenciálfilozófia és az egzisztencialista jogfilozófia közti ellentmondásokat, másrészt az egzisztencialista jogfilozófia belső ellentmondásait kimutatva, közelebb jussunk az egzisztencialista jogfilozófia tartalmának, társadalmi és jogfilozófiai történeti helyének és szerepének megértéséhez, valamint azokhoz a társadalmi-politikai tényezőkhöz és okokhoz, amelyek ezt az izzadságos jogfilozófiai erőfeszítést a hanyatló imperialista társadalom és jogbölcselet szempontjából megindokolják. Mert, hogy az egzisztencialista jogfilozófia megjelenését sem lehet pusztán „szellemi”, „filozófiai”, vagy „ideológiai” okokra visszavezetni, azt a további fejtegetések megkísérlik meggyőzően bebizonyítani.

Az egzisztencia és a jog viszonyát tárgyaló és érintő egzisztencialista filozófiai, illetőleg jogfilozófiai fejtegetésekből két fő tendencia tűnik ki: a) az orthodox egzisztenciálfilozófia saját ontológiai és ismeretelméleti alapvetését illetően viszonylag következetes álláspontja, mely szerint a jog és az egzisztencia ellentétesek, távol állnak és idegenek egymástól; b) az egzisztenciálfilozófia alaptételeiből kiinduló jogfilozófusoknak az a törekvése, hogy az orthodox egzisztencializmusnak az egzisztenciát és a jogot eképpen elválasztó felfogását meghaladva, ezt a „látszólagos”⁷ ellentétet feloldják és az egzisztenciát a joggal, illetve a jogot az egzisztenciával összhangba hozzák.

Az orthodox egzisztenciálfilozófiának (Heidegger, Jaspers) a jog és az egzisztencia ellentétességét állító tétele a bölcseletnek egész lényegét meghatározó és jelentő azon a megállapításán alapul, hogy az individuális emberi egzisztencia és a társadalmi viszonyok, a közélet kizárják egymást, pontosabban az egzisztencia éppen a társadalmi életből való kiszakadás folytán valósulhat meg. Az ember lényegére és sajátlagosságára irányuló egzisztencia — amely nem más, mint az embernek az a lehetősége, hogy az lesz-e ami, vagy nem — Heidegger szerint, a magányosságban, az egyedülletben valósul meg. Az egzisztenciához, az egzisztencialista Selbstsein-hez az egyes ember csak az egyedi lélek magányosságában jut el. Az emberi élet együtt-lét (Mitsein) és ugyanakkor a világban-való-lét (In-der-Welt-Sein). A világban-való-lét, az együtt-lét a maga mindennapiságában, az ember társadalmisága, az ember nem-sajátlagos-volta (Uneigentlichkeit), a létezés magaelvesztése (Verfallen-sein). A társadalmi egzisztencia „az ember” (das Man)⁸ névtelen uralmát jelenti. A társadalom, a társadalmi együttélés az embert eltereli önmagától, ellényegteleníti, eltávolítja saját egzisztenciájától. Ezért az egyénnek ki kell

⁷ „A jog és az egzisztencia közötti távolság azonban csak látszólagos.” (FECHNER: Naturrecht und Existenzphilosophie. 308. p.)

⁸ „A »Ki« nem ez és nem amaz, nem az ember maga, nem is egyebek és nem valamennyinek az összege. A »Ki« a semleges, az ember (das Man). E fel nem tűnő mivoltában és megállapíthatatlanságában bontja ki az ember a maga diktatúráját. Élvezünk és kielégülünk, ahogy az ember élvez; úgy olvasunk, látunk és ítélünk az irodalom és művészet dolgában, ahogy az ember lát és ítél; de a »nagy sokaságtól« is úgy húzódnak vissza, ahogy az ember visszahúzódik; felháborítónak találjuk, amit az ember felháborítónak talál. Az ember, amely nem meghatározott és a mind, ámbar nem mint összeg, írja elő a mindennapiság létezési módját... Mindenki a másik és senki sem önmaga. Az ember (das Man), akivel feleletet kap az a kérdés, hogy Ki a mindennapi lét alánya, az a senki (das Niemand), akinél minden létezése az egymás-között-való-létben mindenkor már kiszolgáltatta magát.

A mindennapi egymás-között-való-lét megállapított létjellegzetességeiben — egymástól való távolság, átlagosság, nyilvánosság, létchermentesítés és egymásra utaltság — rejlik a létezés legközelebbi 'állandósága'. ... Az ember az önállótlan és nem saját-lagosság állapotában van.” (HEIDEGGER, Martin: Sein und Zeit. Halle, 1931. 127. p.)

szakadnia az együttlétből, az ember (das Man), a társadalmi lét világából és különállásában, magányosságában megvalósíthatja egzisztenciáját. A különállás „a Daseint (létezést) a (mindennapiságba) hanyatlásból visszahozza és a sajátlagosságot (Eigentlichkeit) és nem-sajátlagosságot (Uneigentlichkeit) mint létének (Sein) lehetőségeit számára nyilvánvalóvá teszi”.⁹ Minthogy a társadalmi élet az egzisztencia akadályozója, az egyén nem-sajátlagos voltát jelenti, így Heidegger a társadalmi viszonyokat szabályozó és az ember, az együttlét világában funkcionáló jogot is nem-sajátlagosnak, az emberi életet ellényegtelenítő jelenségnek tekinti.

Hasonló Jaspers álláspontja is. Az egzisztencia — szerinte is — csak a magányosságban, az abszolút egyedülletben, illetve a kommunikációban¹⁰ valósulhat meg; „saját létemet az abszolút magányosságban hódítom meg”.¹¹ Jaspers ugyan ezen a téren kevésbé radikális, mint Heidegger, de a saját egzisztenciája irányában élő embert ő is a magánélet útjára tereli. A társadalmi létet és viszonyokat, amelyeket Jaspers az ember naív Daseinjének tekint s a közösségben és tömegvilágban (Massen-Welt) való létnek nevez, mint az egzisztencia megvalósítására alkalmatlanokat elutasítja. Ezért a társadalmi viszonyokat rendező jogot, amely a tömeget nem-sajátlagosságában létezik, mechanikusnak és halottnak, nem-sajátlagosnak jelenti ki: „A jogtételek mintegy mechanikusak és halottak; ezek mindig ugyanazt mondják és — ha betartják ezeket — a cselekvés kiszámíthatóságát jelentik.”¹² A jogtételek azért mechanikusak és halottak, mert az egyes egzisztenciát és az egyes szituációt nem veszik figyelembe, hanem azonos embereket és a cselekvés kiszámíthatóságát, valamint — minthogy mint tisztán objektívek az egzisztencia feltétlen Sollenjét nem igénylik — az állam kényszerítő jellegét feltételezik.

Az orthodox egzisztenciálfilozófia tehát az egzisztencia és a társadalmi lét közötti szakadékból vezeti le az egzisztencia és a jog idegenségét, a kettő közötti lényegre ható, áthidalhatatlan ellentétet. Ebben az alapvető egzisztencialista tételben az imperialista korszak filozófiájára általában jellemző tendencia nyer különös és kiélezett megfogalmazást: „átugrani a társadalmi viszonyokat, ezeket másodrangú, lényegtelen, az ember lényegét egyáltalán nem, vagy legfeljebb felületesen érintő adottságoknak tekinteni”.¹³ Az egzisztenciálfilozófia az ember lényegét a társadalmi viszonyokból kiszakított egyén egzisztenciájában látja; gondolatrendszer középpontjába a magányos, elszigetelt, elvont, történelemfeletti embert helyezi. Az egzisztencializmus tehát kiküszöbölve minden gazdasági, társadalmi és történelmi mozzanatot, új „robinsonádot” hoz létre. Márpedig Marx kimutatta, hogy az elszigetelt, önmagában élő, képzelt Robinsonként élő ember „a XVIII. század képzelőerő nélküli kitalálásai közé tartozik”.¹⁴ Az egzisztenciálfilozófia az imperializmus korában kifejlődő monopolkapitalista társadalmi viszonyok belső ellent-

⁹ HEIDEGGER, Sein und Zeit. Tübingen, 1949. 191. p.

¹⁰ Az egzisztencialista kommunikáció, a „Te”-vel (Du) való viszony, amelyben az egzisztencia szintén megvalósulhat, nem társadalmi vonatkozás, hanem olyan reláció, amely „két Selbst között mindenkor egyszerűségükben” jön létre. JASPERS, Karl: Philosophie. Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1948. 470. p.

¹¹ JASPERS i. m. 345. p.

¹² Uo. 603. p.

¹³ LUKÁCS György: A polgári filozófia válsága. Bp. Hungária, 1949. 133. p.

¹⁴ MARX, Károly: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Bp. Szikra, 1951. 7. p.

mondásaiból, a szocialista társadalom irányába mutató „következtetések levonását akként próbálja kikerülni, hogy az emberek minden közéleti tevékenységét »ontológiai« diffamálja”.¹⁵ Az egzisztenciálfilozófia a jogot azért tartja távol az egzisztenciától, mert az imperialista korszak jogának vizsgálatából, lévén az társadalmi jelenség, akárcsak a monopolkapitalista társadalmi viszonyok elemzéséből, lehetetlen a fennálló kapitalista társadalmi rend belső ellentmondásosságát és válságjeleit eltüntetni. Az egzisztenciálfilozófia tehát a figyelmet a gazdaságtól, a társadalomtól és a közélet kérdéseitől elvonatkoztatott, elszigetelt emberre, annak magányosságában megvalósuló egzisztenciájára irányítja, a társadalmi viszonyok és jelenségek jelentőségét általában, következésképpen a jogét különösen jelentéktelenné, „nem-sajátlagossá” degradálja.

Míg az egzisztenciálfilozófia ezt könnyű szerrel megteheti, addig az egzisztencialista jogbölelet számára, amelynek alapvető feladata éppen a jog vizsgálata, nem kis nehézséget jelent ennek az orthodox egzisztencialista megállapításnak olyan átértelmezése és felhasználása, amely egzisztencialista jogfilozófia létrehozását lehetővé teszi. Természetesen az egzisztencializmusnak a burzsoá jogböleletben való megjelenését — mint arról lesz szó — meghatározott társadalmi-politikai célok és érdekek indokolják. Ezért az egzisztencialista jogfilozófia megjelenése és az a törekvése, hogy az egzisztencia és a jog között, az orthodox egzisztencializmus által megállapított ellentétet áthidalja, nem az egzisztenciálfilozófia megreformálására, esetleg társadalmibbá tételére, az egzisztenciának a társadalmi viszonyokhoz közelítésére irányul, hanem a burzsoá jogfilozófia alapvető problémáinak, az imperialista jog lényegének és belső ellentmondásainak megmagyarázását és megoldását célozza. Az egzisztencia és a jog ellentétét feloldani megkísérlő jogfilozófiai próbálkozások lényeges és központi oka és problémája tehát nem általában filozófiai, hanem konkrétan jogfilozófiai természetű. Az egzisztencialista jogfilozófia nem az egzisztenciálfilozófia ontológiai vagy ismeretelméleti kérdésfeltevéseire keresi a választ, hanem problematikáját a modern kapitalista társadalom konkrét jogi válságából meríti s csak ezek elméleti megfogalmazása és megoldási kísérlete során fordul az egzisztenciálfilozófia elméleti alapjaihoz.

Az egzisztencialista jogfilozófiának azokból a kísérleteiből, amelyek az egzisztencia és a jog között az orthodox egzisztencializmus szerint fennálló ellentét megoldására irányulnak, kitűnik, hogy a jognak és az egzisztenciának ez a közelítése és összhangba hozása lényegében kétféle módon történik; egyrészt az orthodox egzisztencializmus által felfogott egzisztencia olyan tendenciájú átértelmezésével, amely bizonyos társadalmi vonatkozásoknak az egzisztencia számára való jelentőségét feltételezi; másrészt a jognak olyan egzisztencialista magyarázatával, amely a jogot megfosztja minden társadalmi vonatkozásától, társadalmi lényegétől, azt egzisztenciális módon szubjektivizálja és így az egzisztencia számára elfogadhatóvá és jelentőssé teszi. Mindkét tendencia célja és feladata közös: az imperialista korszakban válságba jutott burzsoá jognak — mint a jognak általában — az új társadalmi-politikai helyzetnek és körülményeknek megfelelő magyarázata.

¹⁵ LUKÁCS: Az ész trónfosztása. Bp. Akadémiai Kiadó, 1954. 405. p. (Meg kell jegyezni, hogy Lukács György ebben a művében, a munka alapvető kérdésfeltevéséből következően, elsősorban az egzisztenciálfilozófia irracionizmusát hangsúlyozza.)

E közös cél és feladat, amely a fennálló imperialista társadalmi-politikai viszonyokból ered, meghatározza, hogy e kétfajta tendencia együttesen és közösen lényegében a másodikként jelzett új egzisztenciális jog létrehozására irányul. Az egzisztenciális jog megteremtésének egyik útja az orthodox egzisztenciálfilozófia alapvető kategóriájának, az egzisztenciának társadalmi tendenciájú átértelmezése az egzisztencialista jogfilozófiában bizonyos társadalmi vonatkozások az egzisztencia számára fennálló jelentőségének hangsúlyozásával, valamint az ember *sajátlagos* társadalmi egzisztenciájának létrehozásával történik. A jog valósága és az egzisztencia megvalósulási tere között — mondja Fechner¹⁶ — nincs elválasztó szakadék; a kettő között elemi vonatkozások állnak fenn, ezek bensőleg áthatják egymást. Igaz, hogy az egzisztencia ellentétes az ember (das Man) társadalmi körével. De az egzisztencia a társadalmi élethől való kiemelkedést jelenti, a társadalmi élet modifikációját és nem lehetséges tartósan a mindennapi létezésen kívül, mert abból emelkedik ki, hogy mindig oda visszatérjen és onnan ismét az egzisztenciához felemelkedjék. A létezés (Dasein) lehetséges egzisztencia. Tehát az egzisztencia és a társadalmi élet között bizonyos, nem jelentéktelen kapcsolat áll fenn. Ebből következik, hogy a jognak jelentősége van az egzisztencia számára. A jog ugyanis védi és rendezi azt a területet, amelyben a Dasein mint lehetséges egzisztencia kifejlődhet. A jognak tehát közvetett jelentősége van az egzisztencia vonatkozásában azáltal, hogy az egzisztencia kifejlődésének terében, az ember (das Man) világában rendezettséget biztosít.

Még tovább megy ennél Maihofer, aki a jog egzisztencialista ontológiai megalapozása során — minthogy Heidegger szerint a társadalmi lét, az ember (das Man) világa és így az ebben létező jog a nem sajátlagosság bélyegét viseli — arra kényszerül, hogy az egzisztenciát a magányosság, az egyedül-lét, a magánélet területére szorító heideggeri ontológia határain átlépve, az individuális világ Selbstseinje mellett a társadalmi élet sajátlagos Sein-jét, az Als-Seint hozza létre. A Selbstsein létezésem (Dasein) megragadott egyedülisége és páratlansága. Olyan Sein, amelybe mint egyszeribe, megismételhetetlenbe és összehasonlíthatatlanba vetve vagyunk. A Dasein (létezés) lét a világban mint az egzisztencia terében. A Dasein — Heidegger szerint — a világban-való-lét. Amikor a Dasein a világban külsőleg, a cselekvés útján manifesztálódik, akkor ezzel az objektivációval összehasonlíthatatlan és meghatározhatatlan Selbstseinhez jut, de ugyanakkor ezáltal mégis a világban másokkal hasonló helyzetbe kerül, amelyben egy új Sein, a Dasein léte a közösségi világban, az Als-Sein jön létre.¹⁷ Az egyén, amikor a heideggeri értelemben vett egzisztenciáját megvalósítja, cselekvésével, döntésével (objektivációjával), mint társadalmi személy (Sozialperson) egy másik létet is megvalósít, nevezetesen mint férj és feleség, mint gyermek és szülő, mint tulajdonos és birtokos, mint eladó és vevő, mint polgár és szomszéd stb. cselekszik, azaz társadalmi egzisztenciáját, Als-Seinjét teremti meg. „Az ember léte a világban nemcsak a lét mint az összehasonlíthatatlanul egyedülálló Selbst, hanem épp annyira hasonló eredetű lét annak a másokkal összehasonlítható és másokhoz hasonló létnek, az Als-Seinnek — a létnek mint férj és feleség, mint szülők és gyermekek, mint tulajdonos és birtokos, mint eladó és bérlő, mint polgár és szomszéd, mint

¹⁶ Ld. FECHNER: *Naturrecht und Existenzphilosophie*. 308. p.

¹⁷ Ld. MAIHOFFER: *Recht und Sein*. 7., 73., 83., 95., 104—105. stb. p.

bizonyos meghatározott hivatáshoz, nemzetiséghez, valláshoz »tartozó«, amely másokkal összehasonlítható és másoktól megkülönböztethető — a világból előtűnő vonatkozásaiban.”¹⁸

A társadalmi világ (Sozialwelt), ahol az egyén mint társadalmi személy Als-Seinjét, társadalmi egzisztenciáját megvalósítja, a jog tere (Rechtsraum), a jogi világ (Rechtswelt). Maihofer tehát Heidegger ontológiájából kiindulva, de annak lényegével és szellemével ellentétesen, az egyén tulajdonképpeni egzisztenciája mellett egy sajátlagos társadalmi egzisztenciát teremt, a Selbst-sein mellett az Als-Seint mint az emberi lét struktúráját meghatározó másik egzisztenciát hoz létre, hogy ezáltal a jog egzisztenciális ontológiáját megalapozhassa. Hogy az Als-Seinnek ez a társadalmi világa azután a jognak milyen megalapozásához és felfogásához vezet, azt a továbbiakban még részletesebben tárgyaljuk.

Az egzisztenciának az egzisztenciális jog megteremtését célzó erre az átértelmezésére, az egzisztenciának bizonyos társadalmi relációkhoz való közeletésére (Fechner), illetve meghatározott, sajátlagos társadalmi egzisztencia (Maihofer: Als-Sein) megalapozására irányuló kísérletek azonban semmit sem változtatnak az egzisztenciálfilozófiának a gazdasági, társadalmi viszonyoktól, a közelettől elvonatkoztató, az ember elszigetelt magányába, a magánélet útjaira terelő jellegén. Mert, ha az egzisztencialista jogfilozófia megalapozása során — hogy a jognak az egzisztenciálfilozófiában teret nyissanak — beszélnek is társadalmi viszonyokról és vonatkozásokról, amelyeknek állítólag egzisztenciális jelentőségük van, akkor is a társadalmi relációkat szubjektív idealista módon képzelt alanyok képzelt cselekvéseinek fogva fel,¹⁹ a szubjektum, a tudati jelenségek körén belül maradnak, nem tárják fel a társadalmi viszonyok lényegét, nem vonják az egzisztencia szférájába a valóságos társadalmi, gazdasági viszonyokat, hanem gondolatilag olyan absztrakt relációkat konstruálnak, amelyek szubjektív elvontságukban minden konkrét meghatározást nélkülöznek. Ezek az egzisztencialista jogfilozófiai kísérletek nem képesek és nem is akarják a társadalmi viszonyok lényegét, osztálytartalmát s a végső fokon meghatározó gazdasági viszonyok jelentőségét objektív valóságukban megragadni. Egészen nyilvánvaló ez még olyan törekvéseknél is, amelyek — az egzisztencialista jogfilozófiai irodalom megítélése szerint²⁰ — még a legmesszebb távolodnak az orthodox egzisztencialista felfogástól és az ember társadalmi egzisztenciáját, ún. Als-Seinjét feltételezik. Hiszen Maihofer is, amikor a heideggeri értelemben vett egzisztencia mellett létrehozza az ember sajátlagos társadalmi egzisztenciáját, az Als-Seint, nem tesz mást, mint hosszas izzadságos gondolati erőfeszítés eredményeként a Heidegger filozófiájában nem-sajátlagosnak meghatározott, az ember (das Man) körébe tartozó relációkat sajátlagosaknak nyilvánítja, hogy a jog számára egzisztenciális teret biztosítson. De mint Heideggernél, Maihofernél is a sajátlagos és nem-sajátlagos ugyanazon a szubjektumon belül jelentkezik. A sajátlagos és nem-sajátlagos nem a szubjektum és az objektum viszonya. A sajátlagos a szubjektivitásnak állítólag mélyebb rétegét jelenti. Így Maihofer az orthodox egzisztencializmus szempontjából lehet, hogy átlépi az individuális világ határait, a valóságban azonban nem; sőt, azáltal, hogy bizonyos relációkat — amelyek Heideggernél mint

¹⁸ Uo. 114. p.

¹⁹ MARX—ENGELS: A német ideológia. Bp. Szikra, 1952. 10. p.

²⁰ Ld. THYSEN: Zur Rechtsphilosophie des Als-Seins. 88—96. p.

nem sajátlagosak álobjektivitásként jelennek meg — sajátlagosnak jelent ki, ezeket még nyíltabban és fokozottabban szubjektivizálja.

Az egzisztencia és a jog összhangba hozásának másik útja, és az egzisztencialista jogfilozófia célja — mint arról szó volt — a jog egzisztencialista magyarázata. A jog egzisztenciális megalapozásának és magyarázatának folyamatában az első mozzanat a jogot normának tartó jogfilozófiai koncepciók bírálata útján²¹ a jogi normáknak a jogból való kirekesztése, a jog normatív jellegének tagadása.

A jogi normáknak a jogból való száműzése

Az egzisztencialista jogfilozófiának a jogi normák elleni támadása az egzisztenciálfilozófia szubjektív idealista, irracionális ismeretelmélete és szituáció-koncepciója alapján megy végbe. Az egzisztencializmus a racionális fogalmi megismerés megsemmisítésére irányuló érvelése során a diszkurzív, metafizikus gondolkodás és a dialektikus ellentmondásokkal telített, dinamikusan változó valóság ellentétéből indul ki. Minthogy a valóság dinamikusan változó, állandó, eleven mozgásban és fejlődésben van, míg a fogalmak által ezzel szemben nyugalom és rend jön gondolkodásunkba és életünkbe, hitünkbe, a tudományba és a jogba, ezért a fogalmak nem alkalmasak arra, hogy ezt az állandóan változó és fejlődő, eleven valóságot megragadják. „Általában a logikai gondolkodás statikus világméretet feltételez, ami a dinamikus valóságnak nem felel meg.”²² Abból a valóságos tényből és helyes megállapításból, hogy a fogalomban van bizonyos merevség, nyugalom, tartósság, állandóság a szakadatlanul változó és fejlődő dinamikus valósággal szemben, valamint hogy a diszkurzív, metafizikus gondolkodás nem képes ezt a nyugtalan, örökké mozgó valóságot megragadni, az egzisztencializmus nemhogy a dialektikus fogalomalkotáshoz jutna el, hanem ellenkezőleg, a dialektikus materialista ismeretelmélet előtt az ajtót becsapva, arra a következtetésre jut, hogy a dinamikus valóság a racionális fogalmi gondolkodás számára megismerhetetlen, ezt ésszerű gondolkodás útján egyáltalán nem ragadhatjuk meg, csak egzisztenciális módon átélelhetjük. Az egzisztencialista filozófia és jogelmélet tehát tagadja a racionális megismerés lehetőségét, általában a valóság megismerhetetlenségét és előre nem láthatóságát állítja, kétségessé téve ezáltal minden tudomány, következésképpen a jogtudomány létét és az irracionális, intuitív megismerés talajára helyezkedik. Hogy itt is — mint az irracionális filozófiáknál általában — egy valódi dialektikus ellentmondásnak abszolúttá való felfújásáról, az értelemszerű megismerés korlátainak, a megismerésnek általában korlátaivá merevítéséről s ekként a probléma észfelettivé, irracionálissá mitizálásáról van szó, nyilvánvaló.²³

²¹ Cohn könyvének pl. nyíltan bevallott és hirdetett célja az ún. Begriffsjurisprudenz megsemmisítése és felváltása az egzisztencialista jogtudománnyal. De Cohn a Begriffsjurisprudenz nem a burzsoi jogfilozófiának ezzel az elnevezéssel jelölt, meghatározott irányát érti, hanem minden eddigi olyan jogfilozófiát, beleértve a marxista jogelméletet is, amely a jog lényegét a racionális fogalmi gondolkodás útján próbálja megragadni s a jogot mint normát, magatartási szabályt fogja fel. Az ekképp felfogott Begriffsjurisprudenz bűne tehát a racionális fogalmi gondolkodás és a jognak normaként való felfogása. Cohn munkájának jelentős részében arra törekszik, hogy az eddigi jogfilozófia e két alapvető tételének téves voltát és tarthatatlanságát kimutassa.

²² COHN i. m. 21. p.

²³ Ld. LUKÁCS i. m. 75. p.

A logika fogalmai és az ésszerű gondolkodás elleni támadás másik módja az objektív idealizmus, különösen Platon és Hegel filozófiájának bírálata és meghaladása örvén történik. Az egzisztenciálfilozófia elutasítja az objektív idealista elméleteknek azt az alapvető tételét, amely szerint az a priori „fogalom” és „eszme” megelőzi a valóságot s nem a fogalmat vezetik le a valóságból, hanem fordítva, a valóság csak a fogalom megvalósulása. „A fogalmi gondolkodás a Dasein súlypontját, az igazít és valóságost a fogalomban, a „lényegben”, a normában keresi, míg az egyes tárgyakat, a konkrét helyzeteket csak mint múltó, meglehetősen közömbös példákat fogja fel, amelyek az alapot képező elveket vagy fogalmakat mindig csak megközelítően valósítják meg.”²⁴ Az egzisztencializmus az objektív idealista filozófiának ezt a helytelen és a valóságos összefüggésekkel szemben álló megállapítását és alapvető gondolatát abszolutizálva, érvényességi körét jogtalanul és megengedhetetlenül a racionális fogalmi gondolkodásra általában kiterjesztve, minden racionális gondolkodást és megismerést elmarasztal és mindenféle fogalmat száműz a gondolkodásból.

De ezen túlmenően — az egzisztencialista ismeretelmélet szerint — a racionális fogalmi megismerés akkor is lehetetlen és tarthatatlan, ha mint a dialektikus materializmus teszi, azt feltételezzük, hogy „ismereteink ugyanazokat a törvényeket követik, mint a dolgok lefolyása”.²⁵ Cohn a megismerésnek ezt a módját szociológiai és etikai szempontok miatt kifogásolja és veti el. „Az elmélet lehetővé teszi, hogy uraljuk a valóságot. Ezért az egyén és a szabadság csekély értékelése. Előre tudjuk, hogy a fejlődés milyen irányban halad és ezért nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk, amit az egyes polgárok akarnak vagy hiszik, hogy akarják.”²⁶ A marxista ismeretelméletnek ez a vulgarizálása és a dialektikus materializmus elméletével szembeni ez az ellenvetés nem újkeletű a burzsoá filozófiában. A marxizmus csaknem minden polgári bírálója, a dialektikus materializmus álláspontját vulgarizálva, azzal vádolja a marxizmust, hogy a szubjektumnak, az egyén szabadságának és az individuális eselekvésnek jelentőségét lebecsüli, nem értékeli kellőképpen. Cohn is e kritikusok sorában áll és elferdíti, meghamisítja a marxizmus fel fogását, amely kezdetől fogva mindig hangsúlyozta, hogy az emberek maguk csinálják történelmüket mind a magán-, mind a közéletben. Itt tehát Cohn a marxizmusnak tulajdonított hibás elméleti tétel bírálatával igyekszik általában a racionális megismerés elleni támadást megalapozni.

A racionális megismerés és gondolkodás megsemmisítésére irányuló okfejtések — mind a diszkurzív gondolkodás és a dinamikus valóság dialektikus ellentmondásának abszolutizálása, mind az objektív idealista „fogalom”-kultusz megengedhetetlen általánosítása — az objektív valóság megismerése egyetlen módjának, a dialektikus materializmus visszatükrözési elméletének elvetéséről tanúskodik. Ez az egzisztenciálfilozófia ismeretelméletének általános gyengesége. A dialektikus materializmus visszatükrözési elméletével szemben felhozott kifogások célt tévesztettek és hatástalanok. A dialektikus materialista visszatükrözési elmélet szerint ugyanis a dolgok objektív dialektikája a fogalmak dialektikájában adekvát módon visszatükröződik, azaz az ésszerű emberi gondolkodás képes az ellentmondásokkal telt, állandóan változó

²⁴ COHN i. m. 13. p.

²⁵ Uo. 18. p.

²⁶ Uo. 18. p.

és fejlődő, örökké mozgó valóságot megismerni és dialektikus fogalmakban kifejezni. Az eleven dialektikájú valóságnak a racionális fogalmi megismerésben való ez a tükröződése pedig materialista módon történik, a valóság megelőzi a fogalmat, a fogalom a valóság kifejezése és nincs feltételezve és megengedve semmiféle a priori, a valóságot teremtő „eszme” vagy „fogalom”.

Az egzisztencialista jogfilozófia az egzisztencializmus ismeretelméletének a racionális fogalmi gondolkodás megsemmisítésére irányuló kísérleteit — többek között arra használja fel, hogy a jogi normákat a jogból kirekessze és száműzze. Ennek érdekében — ebben is követve a modern irracionalista filozófusok, így az egzisztencialista gondolkodók jól bevált módszerét — nem riad vissza a formális logika alapvető tételeinek megsértésétől és a hamis azonosítás — a modern burzsoá gondolkodásban oly elterjedt fogásának — alkalmazásához folyamodik. E módszer segítségével a fogalmat és normát helytelenül és megengedhetetlenül azonosítják egymással. A norma és a fogalom hamis azonosítására azért van szükség, hogy ezáltal megteremtsék az alapot a normáknak a jogból való kirekesztése számára. Míg ugyanis az egzisztencialista filozófia és jogelmélet a racionális fogalmi gondolkodás elleni támadás során a fogalmat mint hasznavehetetlent az egzisztencialista ismeretelméletből és jogfilozófiából felesleges ballasztként kivetik, addig a norma és a fogalom hamis azonosításával arra a következtetésre jutnak, hogy amint nincs szükség fogalomra, épp úgy az ezzel azonos norma is felesleges a jogfilozófiában. Hogy a norma és a fogalom hamis azonosítása segítségével a normát a jogból mint lényegtelenet száműzzék, az ismeretelméleti megalapozásnál felhasznált érvekhez fordulnak.

Így jogosan bírálva azokat az idealista, elsősorban objektív idealista jogfilozófiákat, amelyek a jogot egy a priori, elképzelt eszméből, fogalomból vagy normából vezetik le, arra a következtetésre jutnak, hogy a normát általában nem lehet a jog forrásaként és lényegként felfogni. Az idealista módon felfogott, a priori normák elvetésével egyúttal a jogból mindenféle normát és jogszabályt kirekesztenek. A régi *Begriffsjurisprudenz* — mondja Cohn²⁷ — a normából, a fogalomból vezeti le a jogot, holott ez fordítva van. Cohn a tényállás és a norma viszonyát a valóság és a fogalom viszonyaként fogja fel. Miután ezt a hamis tételt felállította, hozzáfog annak a kimutatásához, hogy miként a fogalom nem tudja megragadni az állandóan változó és dinamikus mozgó valóságot, ugyanúgy az absztrakt, általános magatartási szabály, a norma sem fejezheti ki és foghatja át az egyedi, individuális sajátosságokkal rendelkező, mindig új és aktuális, egyszeri és meg nem ismétlődő egyes eseteket, az ún. „valóságos” jogot. Cohn a normát a fogalommal azonosítva, azt állítja, hogy a norma mellett vagy pontosabban a normát megelőzve, létezik az igazi, „valóságos” jog, amelyet a normának, mint a fogalomnak a valóságot, kellene kifejeznie, de erre a norma általános, absztrakt jellegénél fogva nem képes, mert a valóságos jog mindig új, egyedi, esetleges, individuális, egyszeri. Miután a tényállás és a norma viszonyát hamis analógiával mint a valóság és a fogalom relációját feltételezi, a normát azért rekeszti ki a jog köréből, mert az épp úgy, mint a fogalom absztrakt és általános jellegénél fogva nem tudja a konkrét, egyedi, esetleges, individuális sajátosságokkal rendelkező, dinamikus mozgásban levő jogi valóságot megragadni.

²⁷ Ld. uo. 10., 12., 18—19., 35. p. stb.

Ezzel Cohnnak a jogi normák elleni küzdelme az existencialista jog-filozófiában található azokba a felfogásokba torkollik, amelyek a normát főleg a szituáció existencialista elmélete szempontjából és alapján számúzik a jogból. Cohn az existencialista szituáció-elméletet arra használja fel, hogy a jogi normáknak a jogalkalmazás szempontjából való vizsgálata során az absztrakt, általános normáknak és a konkrét, egyedi esetnek — szerinte — antimónikus ellentmondását még jobban kimutassa és ezáltal a normák jogi jelentőségét teljesen megsemmisítse. A norma általános, a jogi konfliktus konkrét, egyedi. „... nincs két teljesen azonos szituáció, e körülmények mellett teljesen lehetetlen, hogy általános normákat vagy szabályokat alkalmazzanak, a »helyese« megoldás kétségkívül más kell hogy legyen, mint a törvényben előírt.”²⁸ Ezért a jogalkalmazásnál a normából sohasem vonható le a konkrét jogesetet megoldó döntés. Az általános, absztrakt normák sohasem foghatják át az előre nem látható, mindig új és állandóan változó esetek individuális sajátosságait. Így konfliktus támad az általános norma és a konkrét jogeset között, amit a Begriffsjurisprudenz erőszakolt interpretációs tevékenységgel igyekszik áthidalni. „A törvény, a konstrukció, a fikció általánosított konkrét szituációk, és ezért a jogi metódus egészen egyszerűen abból áll, hogy az új esetet minden zavaró különösség és konkrét sajátosság megszüntetésével úgy készítik el, hogy az valamely »érdektelen«, felületes szemlélet számára ugyanannak az esetnek tűnhet, mint amelyet a törvény tartalmaz.”²⁹ A jogalkalmazásnál eltekintenek a konkrét eset sajátosságaitól, holott a konkrét szituációk különböznek egymástól és ezért azonos módon nem oldhatók meg.³⁰ A normáknak a jogalkalmazás folyamatában való vizsgálata tehát azt mutatja, hogy az általános, absztrakt normák alapján nem lehet a konkrét, egyedi jogeseteket eldönteni. A jogalkalmazás elemzése is igazolja az általános norma és az individuális, egyedi eset között fennálló megoldhatatlan ellentétet, ami egyben újabb érvül és alapul szolgál Cohn számára, hogy a normát a jogból kirekessze és a Begriffsjurisprudenz jogfelfogásának tarthatatlanságát kimutassa.

Míg Cohn és Fechner a normákat nyíltan számúzik a jogból és a jogi normák létezésének jogosultságát határozottan tagadják, addig Thyssen és Maihofer — szintén az existencialista ismeretelméletre és szituáció-konceptióra támaszkodva — ezt kevésbé radikálisan, burkoltabb és leplezettebb formában hajtják végre. Thyssen Jaspersnak állítólag a szubjektum és objektum ellentéte fölé emelkedő filozófiai koncepcióját használja fel a jogi normák elleni támadása során.³¹ Thyssen szerint az állam és jogrend objektivitása olyan jelenségvilág, amelyben az existencia megvalósul és amelyben annak élnie kell. Ebből következik, hogy a normák világának az existencia számára jelentősége van. A kérdés csak az, hogy az egyes szubjektumot mennyiben

²⁸ Uo. 101. p.

²⁹ Uo. 103. p.

³⁰ Lényegében ezt vallja Fechner is: „Az existenciálfilozófia — ehhez ragaszkodni kell — tagadja zsinórmérték létezését és ezáltal a döntést teljesen az ember szabadságába helyezi, amelynek Daseinje magából kell hogy alakuljon, mert ezen kívül és felül semmiféle irányító eszmék nincsenek.” (FECHNER: Rechtsphilosophie. 253. p.) „A mértéket nem lehet minden jövőbeni döntés számára biztosan és egyértelműen elkészíteni. Mindig újra szituációk jönnek létre, amelyek új, az előző döntéshez hozzá nem igazítható döntéseket igényelnek.” (FECHNER i. m. 257. p.)

³¹ Ld. THYSSEN: Staat und Recht in der Existenzphilosophie. 6—13. p.

kötik ezek a normák? Az alternatíva a következő: vagy az egzisztenciát kell alávetni az általános normának, de akkor az egzisztenciát többé nem lehet végsőnek és feltétlennek tekinteni, vagy pedig a normák nem kötelezőek, hanem az egzisztencia szubjektivitásának vannak alárendelve. Jaspers szerint az egzisztencia sem a csak-szubjektívben, azaz a tárgy nélküli érzésben és átélésben, sem a csak-objektívben, azaz a tárgyi világban, az észleletben megjelenő valóságban, nem valósulhat meg. Az egzisztencia a szubjektív és objektív feszültségében, a kettőben együtt él: itt a szubjektivitás és objektivitás pólusai között feloldhatatlan feszültség áll fenn. A normák vonatkozásában — mondja Jaspers — ez a két pólus közötti feszültség úgy jelentkezik, hogy egyrészt a pusztá szubjektivitás magatartást keres az objektív érvényesben, mert enélkül esetleges hangulatokba és indulatokba hullana szét; másrészt az objektív, a normatív világ halott lenne, ha a szubjektív megragadáson és állásfoglaláson keresztül nem válna élővé. Mindkét oldal egymásba játszó egésze egésze akkor nyeri el teljes mélységét, ha egzisztenciálisan, a végső kezdetből a normák objektivitásához tartom magam, ha a szabadságban magamat választom, amely nem egyéni önkényt jelent, hanem azt, hogy a normák objektivitását az egzisztenciális döntésben figyelembe veszem és feldolgozom.

A normák csak az egzisztenciális elsajátításban válnak feltétlen Sollenné. Lényegében tehát Jaspersnál az objektivitás és szubjektivitás közötti feszültség a normák vonatkozásában az említett alternatíva második változata szerint „mélyül el”, nevezetesen a normákat az egzisztencia szubjektivitásának veti alá.³²

Thyssen a szubjektum és objektum között — Jaspers szerint — fennálló feszültséget a jogi normák és az egyén közötti viszonyra is átviszi; az objektív jogi normák — szerinte — akkor nyernek sajátlagos egzisztenciális létet, ha azokat a konkrét szituációban egzisztenciális módon megragadjuk, ami annyit jelent, hogy a jogi normákat az egzisztencia abszolút döntésébe vonva, annak feltétlensége alá helyezzük. Thyssen tehát a jogi normákat azáltal semmisíti meg, hogy érvényességüket az egzisztencia, az egyén döntésétől teszi függővé. Thyssen a jogi normákra is kiterjeszti azt az egzisztenciális tételt, hogy „... a normák csak azáltal válnak feltétlenül érvényessé, ha a személyiség végső döntésében elismeri azokat”.³³ Thyssen a jogi normák létezését és jelentőségüket ugyan nyíltan nem tagadja, de közvetve, azáltal, hogy az objektív jogi normák érvényességét a konkrét szituációba kerülő egyén dönti el, a jogi normákat megengedhetetlenül olyan mértékben szubjektivizálja, hogy a jogi norma tulajdonképpen jelentőségét és érvényét veszti.³⁴

Az egzisztencialista jogfilozófiának a jogi normákkal szemben felhozott érvei egyáltalán nem meggyőzőek és csak a felületes szemlélt tévesztik meg

³² Ld. uo. 8. p.

³³ Uo. 10. p.

³⁴ Hasonló nézeteket vall a jogi normákat illetően Maihofer is. Maihofer szerint a törvény minden absztrakt jogtételle nem más, mint megoldási javaslat a konkrét jogi tényállás ténybelileg helyes és emberileg igazságos megítélése számára. A törvény és a jog csak abban az esetben kötik a bírót, ha az absztrakt jogtétel szerint előírt Sollen a konkrét tényállásban a „dolog természetéből” (a társadalmi szerepről és helyzetéből) követelt Sollennal megegyezik. Ahol a „dolog természetéből” előálló Sollen ellentmond a fennálló jogi normának, ott az előbbi kell alkalmazni. (Ld. MAIHOFFER: Die Natur der Sache. 172—174. p.)

az igazság látszatával. Közelebbről megvizsgálva kitűnik, hogy a jogi normának az egzisztencialista jogfilozófia által való elvetését az objektív tények és viszonyok egyáltalán nem igazolják. Az egyik kifogás, hogy nincsenek a priori, elképzelt normák, amelyekből a jog levezethető, helyénvaló és jogosult azokat az idealista, elsősorban objektív idealista jogfilozófusokat illetően, akik valóban feltételeznek ilyen ideális, a priori normát vagy eszmét, amely a jognak alapját jelenti. De az objektív idealizmus hibás szemléletéből fakadó jogfelfogás találó bírálatát arra felhasználni, hogy ezáltal a jogban mindenféle norma létét tagadjuk, megengedhetetlen és helytelen. Márpedig Cohn ezt a módszert követi; az a priori, elképzelt jogi normák tarthatatlanságából azt a következtetést vonja le, hogy a normát általában nem lehet a jog forrásaként felfogni, és az idealista módon felfogott jogi normák elvetésével egyúttal a jogból mindenféle normát és magatartási szabályt kirekeszt. Itt egy meghatározott, valóban hibás idealista normafelfogás elleni jogosult kifogását megengedhetetlenül érvényességi körén túlfeszíti, olyképpen abszolutizálja, hogy ezáltal arra a helytelen következtetésre jut, hogy a jogi normának általában nincs helye és szerepe a jogban.

Cohn az objektív idealista normafelfogással szembeni bírálatából még egy helytelen elméleti következtetést von le. A régi Begriffsjurisprudenz — mondja Cohn — a normából, a fogalomból vezeti le a jogot, tehát a fogalom, a norma megelőzi a tényeket, a valóságot, holott ez a valóságban másképpen van. A norma és a valóság viszonyát illetően Cohn felfogása és ellenvetése két szempontból is hibás. Helytelen annyiban, hogy az objektív idealista normafelfogás hibás szemléletét, amely szerint a norma megelőzi a valóságot, megengedhetetlenül úgy általánosítja, hogy a norma és a valóság kapcsolatában mindig ilyen idealista módon felfogott relációt feltételez. Kifogása pozitív részében viszont azt állítja, hogy a norma s a tények viszonyának olyannak kell lennie, mint a fogalom és a valóság kapcsolatának, azaz a normának, mint a fogalomnak a jogi valóságot kell kifejeznie. S bár itt egy valóságos összefüggésről van szó, arról, hogy a valóság, a tények valóban megelőzik a fogalmat, ezt a jogra, pontosabban a jogi normára vonatkoztatva ismeretelméleti és ontológiai kérdéseket zavar össze, mert a tény és a norma viszonyát is a tény és a fogalom viszonyának fogja fel. A jogi norma és a jogi konfliktus, a jogszabályok és a tényállás viszonya ugyanis nem a fogalom és a valóság relációja. Igaz, hogy a priori, idealista módon felfogott normák nincsenek, de az is igaz, hogy a jogi normák, a termelési viszonyok által való meghatározottságukban nem a valóságnak a fogalomban való logikai visszatükröződését jelentik. Az állam a tényleges társadalmi viszonyoknak és szükségleteknek, az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően, az objektív társadalmi törvényszerűségek ismerete alapján és ezek figyelembevételével szabályozza az emberek magatartását a társadalmi viszonyokban azáltal, hogy állami kényszerrel biztosított parancsokat, normákat, jogszabályokat bocsát ki, amelyek az állam által megkövetelt magatartás körülírását tartalmazzák. A társadalom tagjai önként vagy állami kényszer hatására követik a normák előírásait, jogszerű eselekedeteket végeznek s az esetleg előálló konfliktusokat, melyek valamely konkrét magatartás és a fennálló normák között keletkeznek, e normák előírásainak megfelelően rendezik. A konkrét társadalmi viszonyok mindenekelőtt a termelési viszonyok, valóban bizonyos vonatkozásban elsődlegesek, meghatározóak a jogi normák szempontjából, s ez a meghatározottság logikai, fogalmi, racionális gondolkodás és megismerés útján fejeződik ki, de

ez mégsem jelenti a jogi normának a fogalommal való azonosítását, mert a jogi norma, jóllehet racionális úton jön létre, nem tisztán fogalmi, logikai visszatükröződés, hanem sajátos jogi visszatükröződés, kifejeződés, amelynek specifikus lényeges vonását éppen a normativitás jelenti. A valóságos társadalmi viszonyok meghatározó jellege és tartalma a jogalkotás folyamatában magatartási szabály formájában, normaként fejeződik ki. A jogszabály — eltérően pl. a tudományos meghatározásoktól és kategóriáktól, amelyek az adott társadalmi reláció lényeges vonásait logikai formákban tükrözik — a szóban forgó társadalmi viszonyok tipikus vonásai alapján azt mondja meg, hogy az állam ezekben a relációkban milyen magatartást követel és vár el az állampolgároktól. Itt tehát egy ismeretelméleti tétel helytelen alkalmazásáról, egy ontológiai kérdésre való önkényes vonatkoztatásáról van szó; nevezetesen, a jog megismerése valóban fogalmi, logikai úton a jognak (a jogi normáknak) a tudatban való visszatükröződése útján történik — ez az ismeretelméleti kérdés; a másik probléma, amelyre Cohn az előbb említett ismeretelméleti tételt alkalmazza az, hogy miképpen jön létre és mit fejez ki a jog — ez a folyamat pedig más, mint ahogy azt az egzisztencialista jogfilozófia kifejti, azaz nem a fogalmi visszatükröződésnek említett folyamata.

Az egzisztencialista jogfilozófiának a jogi norma és általában a normák elleni támadása során gyakran használt érve az, hogy az absztrakt norma általánossága és a konkrét jogeset egyedisége között olyan megoldhatatlan ellentét van, amely a normának a jogesetre való alkalmazását lehetetlenné teszi, miért is a normát a jog fogalmából ki kell rekeszteni. Az egzisztencialista jogfilozófiának ezt az ellenvetését azonban az objektív tények nem támogatják. Az egzisztencialista jogfilozófia, mint általában, ezúttal is egy dialektikus ellentmondásba ütközik, ezt abszolutizálja, antinómiaként, megoldhatatlan ellentmondásként állítja be és ebből helytelen megállapításokra következtet. A norma és a jogeset viszonyának a jogalkalmazás folyamatában való vizsgálata során az egyes és az általános dialektikus ellentmondásossága válik Cohn számára megoldhatatlan, antinómikus ellentétté. Cohn nem tudja belátni, hogy az egyes és az általános, az általános jogi norma és az egyedi, individuális jogeset ellentmondásossága nem olyan ellentét, amely kizárja az általánosnak az egyesre vonatkoztatását. Az általános jogi normát és az egyedi esetet mereven elválasztva, a konkrét jogeset egyedi, az általános körén kívül eső, esetleges, véletlen sajátosságainak lényeges jelentőséget tulajdonítva, nem tudja megérteni, hogy az egyes, a különös és az általános átmennek egymásba, hogy „az általános csak az egyesben, az egyes által létezik”, hogy „minden egyes (így vagy amúgy) általános”, hogy „minden általános az egyesnek (részecskéje vagy oldala vagy lényege)”.³⁵ Ezért Cohn az általános normának a konkrét egyedi jogesetre való alkalmazását lehetetlennek tartja, s ebből azt a helytelen következtetést vonja le, hogy a jogalkalmazás folyamata is azt bizonyítja, hogy a jogban normára semmi szükség nincsen.

Az egyes, különös és általános, az absztrakt és konkrét a jogalkotás és jogalkalmazás folyamatában megnyilvánuló bonyolult dialektikájának tagadása e dialektikus összefüggések, e jelenségek dialektikus egységének és ellentétességének metafizikus megmerevítése, illetve fel nem ismerése, valamint e relációk egyes mozzanatainak abszolutizálása jellemzi azt az egzisztencialista jogfilozófiai koncepciót is, amely a jogi normák megsemmisítésére irányuló

³⁵ LENIN, V. I.: Filozófiai füzetek. Bp. Szikra, 1954. 341. p.

támadását kevésbé nyíltan, burkoltabb és leplezettebb módon hajtja végre. Thyssen, Jaspers filozófiájára támaszkodva, a jogi normákat lényegében megfosztja értelmüktől, szerepüket és jelentőségüket alapjában jelentéktelenné degradálja, amikor érvényességüket az egzisztenciális átéléstől, a személyiség konkrét egyedi döntésétől teszi függővé. Ezzel a jogszabályt lényeges vonásától, fogalmi elemétől, absztrakt általánosságától fosztja meg, megengedhetetlenül individualizálja, egyediesíti és irracionális módon szubjektivizálja.

A marxista jogelmélet arra törekszik, hogy feltárja a jogi normák vonatkozásában a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatát illetően az egyes, a különös és az általános, az absztrakt és a konkrét dialektikus egységét és ellentmondásosságát. A jogi normák keletkezésében és alkalmazásában az egyes és az általános, az absztrakt és a konkrét a legkülönbözőbb bonyolult relációkban jelentkeznek. Az összefüggéseknek ezt a komplikáltságát használja fel az egzisztencialista jogfilozófia arra, hogy az egzisztenciálfilozófia alapfel fogására támaszkodva, a valóságos viszonyokat helytelenül tükröző, olyan torz tételeket állítson fel, amelyek a jogi normák szerepét és jelentőségét a jogban csaknem a nullára redukálják. Az egzisztencialista jogelmélet az egyesnek, az egyedinek a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatában betöltött helyét és szerepét a jogi normák vonatkozásában ezek absztrakt általánosságorovására eltúlozza és abszolutizálja. A jogalkotás folyamatában, többek között, mind a szabályozandó meghatározott társadalmi viszonyfajta, mind a jogszabályban kifejeződő osztályakat bizonyos egyedi társadalmi esetek, relációk és helyzetek, valamint az uralkodó osztály egyes tagjai individuális akaratának általánosítása útján jönnek létre. Az így kialakult jogi norma a társadalom tagjainak széles körére vagy mindenkire nézve érvényes a maga általános megfogalmazásában, absztrakt általánosságában. A jogszabályok absztrakt általánossága a jogalkalmazás folyamatában az egyes esetek eldöntésénél konkretizálódik és individualizálódik. A jogalkotás és a jogalkalmazás menetében tehát több vonatkozásban is kimutathatóan az egyestől, a konkréttól az absztrakthoz, az általánoshoz és onnan ismét vissza az egyedihez, a konkrétéhoz vezető társadalmi mozgás játszódik le. De ezekben az összefüggésekben mind az egyesnek és általánosnak, mind a konkrétnek és absztraktnak jól meghatározott helyük és jelentőségük van. Az egzisztencialista jogfilozófia az egyesnek, különösnek és általánosnak, a konkrétnek és absztraktnak a jogalkotás folyamatában megmutatkozó dialektikáját figyelmen kívül hagyva, ezeket a relációkat csak a jogalkalmazásban vizsgálja, azaz csak az absztrakt általános jogi normának a jogalkalmazásban végbemenő konkretizálódását és individualizálódását. Nemcsak azáltal zárja el azonban a jogi normák helyes megértéséhez vezető utat, hogy a jogalkotási folyamat dialektikájának vizsgálatát mellőzi, hanem ezt még azzal tetézi, hogy az általánosnak és egyesnek, az absztraktnak és konkrétnek a jogalkalmazásban megnyilvánuló dialektikus kapcsolatát és mozgását eltorzítja.

Az egzisztencialista jogfilozófia az egyesnek, az egyedinek, az individuális sajátosságoknak a jogalkalmazás során jelentkező szerepét és jelentőségét ugyanis eltúlozza és az absztrakt általános norma rovására abszolutizálja. Nem az előforduló egyes, egyedi, konkrét esetet rendeli alá az általános jogi normának, hanem fordítva, az absztrakt általános norma érvényességét az egyedi, konkrét döntéstől teszi függővé. Ezáltal a jogszabály absztrakt általánosságát és értelmét megszünteti és a konkrét egyedi döntést jelenti ki az egzisztenciálisan élővé tett jogi normának. S bár igaz, hogy a jogalkalmazás

során az absztrakt általános jogi norma konkretizálódása és individualizálódása megy végbe, ez azonban a már létrejött és érvényes jogszabály konkretizálódását jelenti, s így annak érvényessége egyáltalán nem függ a konkrét egyedi döntéstől. Itt a jogalkalmazás folyamatában jelentkező, meghatározott jelentőséget és szerepet betöltő egyediségnek és konkrétságnak a jogalkotásban, a jogi norma keletkezésében tulajdonítanak helytelenül és megengedhetetlenül a jogi norma létét és érvényességét meghatározó szerepet és jelentőséget. Egyrészt tehát a jogalkalmazásban megnyilvánuló egyediségnek és konkrétságnak az összefüggésekben elfoglalt valóságos helyzetét és szerepét eltorzítják és abszolutizálják, másrészt a jogalkalmazás menetében jelentkező mozzanatoknak jogalkotási, a jogi norma érvényességét meghatározó jelleget kölcsönöznek, hogy ezáltal a jogi normákat megsemmisítsék, a jogból kirekesszék, szerepüket és jelentőségüket a minimálisra csökkentsék.

*A jog egzisztencialista felfogása:
az egzisztenciális természetjog*

Az egzisztencialista jogfilozófia tehát a jogi normák létét, szerepét és jelentőségét tagadja vagy legalábbis jelentéktelennek tünteti fel. Ezzel az egzisztencialista jogelmélet a jogszabályokat a jog fogalmából éppúgy kirekeszti, mint a jogtudományi vizsgálódás köréből. A burzsoá jogbölcselet egzisztencialista irányzata szerint mind a jogi normákhoz való ragaszkodás, mind az olyan jogfilozófia, amely a jog lényegét a jogszabályokban látja, képtelenség. A jogi normák elvetése azonban — mint arról szó volt — nem jelenti azt, hogy az egzisztencialista jogfilozófia nyíltan jogi nihilizmust hirdet, a jog létét általában tagadja. A jog létének egzisztenciálfilozófiai megalapozása s a jogi normáknak a jogból való száműzése után felmerül a kérdés: mi a jog az egzisztencialista jogfilozófia szerint? Mi a burzsoá jogfilozófia egzisztencialista irányzatának jogfelfogása?

Az egzisztencialista jogelmélet a jog lényegének feltárása és kifejtése során — az egzisztenciálfilozófia alapvető megállapításaira támaszkodva — a szituáció egzisztencialista koncepciójából indul ki. Az egzisztencialista jogfilozófia szerint minden valóságos jog a pillanathoz kötött és a konkrét helyzet, a jogi konfliktus vagy szituáció eldöntéséből ered. „A jogi valóság... a konkrét, egyes esetben, a jogi konfliktusban és annak megoldásában él.”³⁶ Azok az elemek, amelyek segítségével egy konfliktus megoldható, nem a törvényből vagy általános érvényű előírásaiból, hanem végső fokon magából a jogi konfliktusból fakadnak, a konkrét szituáció és nem a törvény tartalmazza ezeket, mert „a valóságos jog” forrásai nem a törvényben, hanem magában a konkrét, egyes esetben találhatók. Mind Fechnernél, mind Thyssennél éppen az olyan jogi szituációk, amelyekben a hagyományos jogrend kétségessé válik és az ember feltétlen, határozott döntésre kényszerül, azok a határhelyzetek, amelyekben az egzisztenciális jog megvalósul.³⁷ A határhelyzetek feltétlenségükkel válnak ki a szituációk közül. Ilyen határhelyzetek: a harc, a szenvedés, a bűn, a halál. Ezeket nem tudjuk uralni és meghatározni; a határhelyzetek a merészség veszélyében állnak. A határhelyzetek, szemben a

³⁶ COHN i. m. 35. p.

³⁷ Ld. FECHNER: Rechtsphilosophie. 244—246. p.

harmonikusan zárt világképben való megnyugvással, azt a nyugalanságot tartják ébren, amely az embereket előre hajtja. „Határhelyzetet tapasztalni és exisztálni, ez ugyanaz.”³⁸ A határhelyzet bizonytalansága döntésre és feltétlen cselekvésre kényszerít, amelyben a bizonyosság egyedül megszerezhető.

A jogi bizonytalanság szituációjában is merni kell önmagának lenni azáltal, hogy megragadok és döntök. Ezáltal a joggal való találkozás is kettős lehetőséget, a sajátlagos lét és a hanyatlás (Verfallen) lehetőségét jelenti. „Egyedül a hagyományos jogrend biztonságából — amennyiben ez funkcionál — az egzisztencia természetesen nem valósul meg. A jogrendek azonban biztonságot és bizonyosságot csak meghatározott fokig nyújtanak. A jog lényegéhez tartozik, hogy mindig újból mint kétséges, mint alkalmazhatatlan elkerülhetetlenül megmutatkozzék és széttörjék. Ezáltal létrejön a sorsszerű szükség-szerűség, hogy az ürességet kitöltsék és a formát a káosz helyére tegyék. Ez azonban igazi határhelyzethez és igazi egzisztencialista cselekvéshez vezet-het.”³⁹

A valóságos jog tehát a konkrét szituációban van. A szituáció „konkrét, egyszeri, előreláthatatlan, ezért szabad és kiszámíthatatlan”.⁴⁰ A jog ebben a konkrét szituációban mint az élő valóság alkotórésze valósul meg. Miként az orthodox egzisztencialista felfogás szerint minden szituációban úgyszólván a semmiből tökéletesen új döntés jön létre, ugyanúgy az egzisztencialista jog-felfogás is a konkrét jogi konfliktus, a szituáció önkényes, kötetlen, mindig új és aktuális eldöntését tartja a jog autoritativ súlypontjának: „a jogi konfliktus, a jogilag jelentős szituáció magától jön létre. Ez az eredeti és elsődleges. Provokációként hat, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, megoldást igényel akár akarják, akár nem. »Tolakodó« jellege sem a törvényből, sem a szokásjogból nem ered, hanem magából az életből, amely az ilyen szituációkat létrehozza...” „A döntő kiindulási pont számunkra az a jog, amelyet a konkrét szituáció maga alkot.”⁴¹

A konkrét szituáció eldöntésében létrejövő jog kötetlenül — mint arról szó volt —, minden normától vagy zsinórmértéktől függetlenül, az ember szabadságában jön létre.⁴² Az egzisztencialista jogfilozófia agnosztikus módon arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem lehet előre tudni, egy adott esetben mi lesz a jog, mi lesz a helyes megoldás. Az ember nem tudja, hogy mi a jog, mégis ítélkezik és jogot szolgáltat, mert a határozó személynek ezt nem tudni kell, hanem élni, az erőket kihasználni és a jogot cselekedni.⁴³ „Ehhez nincs semmiféle definíciónk vagy mértékünk. Hogy mi a jog valamely konkrét szituációban, azt nem lehet előre látni. Ez egyáltalában nincs meghatározva.”⁴⁴ A konkrét szituáció kötetlen bírói eldöntése, egzisztenciális megragadása vagy átélése jelenti a jogot: „a konkrét szituáció részesének kell lenni, hogy a tényt, amelyet jognak nevezünk, megérthessük.” „Hogy megtudjuk mi a jog, azt

³⁸ JASPERS i. m. 469. p.

³⁹ FECHNER i. m. 311. p. — Meg kell jegyezni, hogy a szituáció és a döntés egzisztencialista koncepciójára építi jogfelfogását Cohn is (ld. COHN i. m. 38., 39., 48., 74—75. stb. p.). Cohn elméletével a továbbiakban még behatóan foglalkozunk.

⁴⁰ COHN i. m. 38. p.

⁴¹ Uo. 48., 50. p.

⁴² Ld. FECHNER i. m. 257. p.; COHN i. m. 101., 103. stb. p.

⁴³ Ld. FECHNER i. m. 258. p.

⁴⁴ COHN i. m. 150. p.

magát kell vagy kellett átélni. Csak aki jogtalanságot szenved vagy szenvedett, tudja, hogy mi a jog és csak a konkrét körülmények és emlékek által magyarázhatja meg.”⁴⁵ A jogi szituáció átélésénél a meglevő szituációban való beható és minden oldalú elmélyülésről van szó. A széles gyakorlati tapasztalattal és emberismerettel rendelkező egyénnek a jogi szituációban való elmélyülése szükséges ahhoz, hogy a helyes és ésszerű döntés, ami a jogot jelenti, létrejöhessen. A helyes jogi döntés megtalálása a konkrét esetben a következőképpen történik: a nagy emberi tapasztalattal és szakértelemmel rendelkező, a legkülönbözőbb specialistákból és szakértőkből (jogász, gyermekpszichológus, ideggyógyász) álló társasbíróság a konkrét szituáció existenciális átélése s a szituációban való elmélyülés során fantáziájában végig gondolja az egymásnak ellentmondó lehetséges megoldásokat, míg végül olyan eredményhez nem jut, amelynek csak kis mértékben vagy egyáltalán nem lehet ellentmondani, s amelyet így mint helyes megoldást lehet kihirdetni. A konkrét szituáció ilyen existenciális átélése hozza létre a helyes döntést, s e helyes döntés, nem pedig a norma, a parancs, a jogszabály jelenti a jogot. A „valóságos jog” független mindenféle parancstól és állami kénysztől. „A jog, a parancs és a hatalom három különböző dolog, amelyek ugyan külsőleg össze lehetnek kapcsolva, de a valóságban semmit sem tudnak kezdeni egymással. A jog parancs és hatalom nélkül keletkezik és az utóbbi kettő a jogtalanságot is szolgálhatja.”⁴⁶ Ezért „nyilvánvaló, hogy nem a parancs, hanem amire a parancs irányul, tartalmazza a tulajdonképpeni jogot”.⁴⁷ Végso fokon tehát a jog a bíróság jogi normáktól és alapelvektől kötetlen, szabad, individuális ítéletében, döntésében van.

Ez azonban — az existencialista jogfilozófia szerint — egyáltalán nem jelenti azt, hogy a konkrét jogi szituáció existenciális megragadásában vagy átélésében létrejövő döntés, az existenciális értelemben vett jog pusztán önkény, amely a szituációban határozó személy vonatkozásában semmi felelősséggel nem jár. Az existencialista jogfilozófia szerint erről szó sem lehet; az existenciális jog nem önkényes, az esetlegesebből, a mindenkori helyzet véletlenségéből táplálkozó, felelőtlen döntés. Cohn az existenciális jogi döntést olyan megoldásnak tartja, amely „személyes helyettesítést, rizikót és felelősséget követel, amely az illetőt örökre köti, hasonlóan, mint azt Kierkegaard a vallási választás vonatkozásában megállapítja.”⁴⁸ A jogi döntés vonatkozásában fennálló felelősséget hangsúlyozza Fechner is. Szerinte a semmiféle mértékhez nem igazodó döntés olyan merészség, amely sikerülhet is és nem is. Az ismeretlent, de ugyanakkor a legsajátlagosabbat választani, ez a tulajdonképpeni feladat. „A jognak minden újjáalkotása lendület e lehetőség irányában, amely sikerülhet vagy utat téveszthet. Ebben van az a súlyos felelősség, amely minden jogalkotási aktussal — legyen az törvényhozás, jogmagyarázat vagy az egyén jogi akarati döntése — együttjár.”⁴⁹

De mi dönti el — minthogy az existencialista jogelmélet minden norma vagy zsinórmérték létezését tagadja —, hogy a jogi szituáció megoldása helyes vagy téves? Mind Thyssen, mind Fechner — a jogi normáknak és alapelvek-

⁴⁵ Uo. 150., 151. p.

⁴⁶ Uo. 75. p.

⁴⁷ Uo. 76—77. p.

⁴⁸ Uo. 39. p.

⁴⁹ FECHNER i. m. 260. p.

nek a jogból való kirekesztése ellenére — hangsúlyozzák, hogy a jogi döntésben van valami objektív.⁵⁰ Thyssen — mint arról szó volt — a jogi döntésnek ezt az objektivitását abban látja, hogy a személyiség a szituáció egzisztenciális átélése és megragadása során a jogi normák objektivitását is figyelembe veszi és mint anyagot feldolgozza. A jogi normák éppen az egzisztenciális elsajátítás és megragadás folytán válnak élővé.⁵¹ Fechner a normáknak és alapelveknek még ezt a minimális jelentőségét is vitatja. Elismeri ugyan, hogy van olyan jogi döntés, ahol egy előzőre vagy több előző döntésben kialakult normára támaszkodunk, ez azonban — szerinte — nem jelent jogot egzisztenciális értelemben. Az egzisztenciális döntés ugyanis csak olyan jogi szituációban jöhet létre, amely új, az előző döntésekhez hozzá nem igazítható döntést igényel.⁵² A jogi szituáció megoldása a megvalósulásban, a cselekvésben bizonyul helyesnek vagy tévesnek. Csak a jövőben fog megmutatkozni, hogy a jogi szituáció eldöntése sikerült-e vagy sem. „A jogi döntés az egzisztenciálfilozófia értelmében sem önkény. Ha ez a döntés nem is igazítható adott normákhoz, és így visszafelé kötetlenül, mint *creatio ex nihilo* jelenik meg, mégis a végrehajtás során már bizonyos mértékig a jövő tekintetében kötve van.”⁵³ Ezzel a megvalósulásban, a cselekvésben, a jövőben igazolódó jogi döntéssel új, egzisztenciális természetjog jön létre.

Az egzisztenciálfilozófiai vizsgálódás fényében — mint Fechner mondja — a természetjog kérdése új, különleges aspektusban merül fel.⁵⁴ Az egzisztencialista jogfilozófia eleve adott, örök és változhatatlan természetjogot ugyan nem ismer el, de a természetjog gondolatát sem adja fel teljesen. Minden alkotó döntéssel, amely újat tartalmaz és így kötelezővé válik, egy darab természetjog jön létre. Ezzel az adott statikus természetjog fogalmát a keletkező természetjog váltja fel, amelynek teljessége a jövőben van. „Itt sem adott tartalmú természetjogról, sem változó tartalmú természetjogról nincs szó, hanem olyan keletkező tartalmú természetjogról (*Naturrecht mit werdendem Inhalt*), amelyben az embernek döntő része van, olyan természetjogról, amelyben az ember az új tartósságát azon a területen *meri* kipróbálni, amelynek struktúráját és törvényeit csak kis részben ismeri, olyan természetjogról, amely az emberi lét (*Sein*) és az emberi boldogság állandó kockáztatásával mindig megújuló lendületekből jön létre, olyan természetjogról, amely mint kockáztató és keletkező csak a *cselekvésben és a cselekvés nyomán* bizonyul helyesnek, és amit merni kell, hogy egyáltalán legyen, olyan természetjogról, amely eredetében szubjektív, céljában objektív.”⁵⁵

Más úton jut hasonló eredményre Werner Maihofer, aki az egzisztenciális természetjogot a „dolog természetéből” vezeti le. A „dolog természete” a jogfilozófia történetében az ókortól kezdve állandóan újra és újra felmerülő gondolat: a „dolog természetét” a görög, a római jogtudományban, a középkori skolasztikus természetjogi érvelésben épp úgy felfedezhetjük, mint a klasszikus természetjogi és a történeti jogi iskolák nézeteiben, vagy a XX. századi jogfilozófia relativista, fenomenológiai és új természetjogi koncepciói-

⁵⁰ Ld. THYSSEN i. m. 7—8., 13. stb. p.; FECHNER i. m. 257. p.

⁵¹ Ld. THYSSEN i. m. 7—8., 13. stb. p.

⁵² Ld. FECHNER i. m. 257. p.

⁵³ FECHNER: *Naturrecht und Existenzphilosophie*. 321. p.

⁵⁴ Ld. FECHNER: *Rechtsphilosophie*. 261. p.

⁵⁵ FECHNER i. m. 261. p.

ban.⁵⁶ Természetesen ezek a jogfilozófiai iskolák és irányzatok a „dolog természetét” a legkülönbözőbb módon magyarázzák és ennek a fogalomnak egymástól lényegesen eltérő értelmet tulajdonítanak. Maihofer „a dolog természetének” egzisztenciálfilozófiai értelmezésével kísérli meg az egzisztenciális természetjog jogelméleti megalapozását.⁵⁷

Maihofer szerint a „dolog”, amelynek természetét kutatjuk, a jogi tényállás. Ez azonban nem a jog által létrehozott szituáció, hanem élettényállás, tényállás a külső világban. „Az élettényállás a, történés »komplexus« a külső világban. Nem a dolgok, az izolált dolgok vagy tárgyak értelmében, hanem a szubjektivitás (ember), és objektivitás (világ) közötti emberi élet komplex tényállása. Más szóval, a világgal szembeni emberi magatartás, a világban való lét módjai, amelynek előírása, ezzel biztosítása és szükség esetén végrehajtása körül — felfogásunk szerint — a jog és az erkölcs minden rendje forog.”⁵⁸ Ilyen élettényállások: az eladás, a bérlet, a lopás, a csalás stb. Ezek az élettényállások lényegében nem természeti tények, hanem kultúrtényállások, azaz a kultúra, a morális lét világában végbemenő történés-komplexusok.

Az élettényállások mint kultúrtényállások léte abban van, ami a történés két pólusa (az objektivitás és a szubjektivitás) között végbemegy. A szubjektivitás az objektivitásban és fordítva való megszüntetésének (Aufheben) menetében, „a valaminek (ember) a valamiben (világ) való egzisztenciájában”.⁵⁹ Az élettényállás mint kultúrtényállás léte tehát az egzisztenciában van. Az egzisztenciális tényállásként és nem reális dologként felfogott élettényállásban, kultúrtényállásban az embereket meghatározott sajátosságokban, mint eladót és vevőt, bérbeadót és bérlet, orvost és páciens, tanárt és tanuló, tulajdonost, birtokost, atyát, anyát, parasztot és polgárt stb. találjuk. Ezeket a sajátosságokat állapotnak nevezzük. A kultúrtényállások az ember egzisztenciájának módjai. Léte és értelme meghatározott életformákban: szociális pozíciókban (eladó, atya, polgár stb.) és az erre vonatkozó élethelyzetekben: szociális szituációkban (végszükség, önvédelem) van. Ezek az életformák és helyzetek jelentik azt a személyes és reális teret, amelyben az egyén individuális kibontakozása a mások világában mint az „azonos örök visszatérése” végbemegy.⁶⁰

Az életformák létstruktúrájának alapja a létezők meghatározott egymásra utaltsága (Verweisung) (eladó — vevő, orvos — páciens). Ez az egymásra utaltság a létező megfelelését (Entsprechung) hozza létre, amely a létezők egymás számára való állapotát eredményezi. Ennek az állapotnak az alapja

⁵⁶ A „dolog természetének” a jogelmélet történetében található különféle koncepcióival és magyarázataival a marxista jogelmélet szemszögéből részletesen foglalkozik PÉTERI Zoltán: Gustav Radbruch és a relativista jogfilozófia néhány kérdése (Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 2. köt. 3—4. sz. 1959. 192—196. p.) c. tanulmányában. A probléma egyes vonatkozásait érinti a marxista jogelméleti irodalomban: KLENNER—SCHÖNEBURG i. m. 487—491. p.; SARGORODSZKIJ i. m. 130—131. p.

A „dolog természetével” foglalkozó jelenkori burzsoá jogtudományi irodalomból ld. PITAMIC, Leonidas: Naturrecht und Natur des Rechts. Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Bd. VII, Heft 2. 1956. 196—207. p.; BOBBIO, Norberto: Über den Begriff „der Natur der Sache”. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1958. XLIV/3. 305—321. p. stb.

⁵⁷ Ld. MAIHOFFER: Die Natur der Sache. 145—147. p.; Recht und Sein 121. stb. p.

⁵⁸ MAIHOFFER: Die Natur der Sache. 157. p.

⁵⁹ Uo. 160—161. p.

⁶⁰ Uo. 162. p.

nem a létező Selbstseinjében, hanem Als-Seinjében van. Az állapot a létezőknek egymás számára meghatározott jelentését alapozza meg. Az egymás számára jelentéssel bíró létezők érdeküknek megfelelően egymástól meghatározott magatartást várnak. Az életformákban, helyzetekben és szerepekben levő személyek viszonya olyan, hogy egyik a másik nélkül nem existálhat. A vizsgált életviszonyok mint egzisztenciális tényállások léte az egymásra utaltságból és ennek megfeleléséből áll, értelme pedig az állapotokban és jelentésekben van.

A szociális élethelyzetben és életszerepben megnyilvánuló egymásra utaltságból és megfelelésből követelés jön létre a másiknak mint ilyennek megfelelő és hozzátartozó magatartásra. Ezek a követelések pedig ontológiai alapul szolgálnak ama kötelezettségek számára, amelyek minket a másik személyhez fűznek. Mindig a másik helyzetébe és szerepébe kell helyeznünk magunkat és így kell kérdeznünk aziránt, hogy mint ilyenek a másiktól mit várunk és mint jogosultak mit követelhetünk. „Minden jog a másik szerepéből és helyzetéből van elgondolva.”⁶¹ Gyakorlatilag tehát nem a pozitív jog Sollen tételei szerint élünk, hanem „ama pozitív jogon kívüli, természet-jogként tagadott *Sollen-törvények* szerint, amelyek a »dolog természetén« alapulnak: a jogosult elvárások és érdekek, az igazságos követelések és kötelezettségek szerint, amelyeknek számunkra mint ilyenek számára, ilyen helyzetben és ilyen szerepben érvényük és érvényességük van.”⁶² Ez a jog történeti feltétlenséggel rendelkezik, konkrét érvényessége most és itt, ebben a szerepben és helyzetben van. Történetisége nem a Selbstsein szubjektivitásának történetisége világban-való-létének sajátlagosságában, hanem „az Als-Sein objektivitásának, a lét (Sein) mint atya vagy fivér, mint vendég vagy fiú, mint bíró vagy orvos sajátlagosságának történetisége, nem valamikor és valahol, hanem ma és itt”.⁶³ A természetjog történetisége tehát „a dolog természetének” mint az Als-Sein sajátlagosságának történetében van. Ezzel Maihofer a kivétel, a Selbstsein — előbb vázolt — egzisztenciális természetjoga mellett a szabály (Als-Sein) institucionális természetjogát teremti meg. Ezt a természetjogot objektív természetjognak tartja, szemben a Selbstsein szubjektív természetjogával.⁶⁴

Maihofer az Als-Sein institucionális természetjogának a dolog természetéből való levezetése után a következő jogfilozófiai megállapításokhoz jut el. A „dolog természete” a pozitív jogon kívüli jogforrás. A pozitív tételes jog csak annyiban köti alkalmazóját, amennyiben a „dolog természetéből” következő Sollenal megegyezik. A „dolog természete” tehát a jogforrások hierarchiájában megelőzi a törvényeket és jogszabályokat, sőt ezek érvényessége a „dolog természetétől” függ. A „dolog természete” mind a törvényhozó, mind a bíró számára minden anyagi pozitív jog tárgyi helyességének és emberi igazságosságának mértéke. A „dolog természetéből” nyert konkrét természetjog az élet joga, a laikusok joga; ha a törvényből táplálkozó jogászjog szembe kerül ezzel a laikus joggal, akkor a jogász jogtudása helyére az ésszerű személyek egészséges közvéleményét kell helyezni.⁶⁵

⁶¹ Uo. 167. p.

⁶² Uo. 171. p.

⁶³ Uo. 171. p.

⁶⁴ Ld. MAIHOFFER: Recht und Sein. 121., 125. p.

⁶⁵ Ld. MAIHOFFER: Die Natur der Sache 172—174. p.

Az egzisztencialista jogfilozófia jogfelfogásának végső konklúziója tehát a jogi normáktól független, a konkrét szituáció eldöntésében megnyilvánuló egzisztenciális természetjog. A marxista—leninista állam- és jogelmélet nem ismeri el semmiféle természetjog létezését, az egzisztenciális természetjogét sem. A jog — a marxista—leninista jogfelfogás szerint — az állam által alkotott vagy szankcionált, az uralkodó osztály akaratát kifejező magatartási szabályok (normák) összessége. A marxista jogelméleti irodalomban ismételtlen kimutatták, hogy a pozitív, tételes jogon kívül vagy felül álló természetjog nem létezik. Mind az „örök”, mind a „változó tartalmú” természetjog elvont, idealista spekuláció, olyan mesterséges konstrukció, amelynek a társadalmi valósághoz, az objektív tényekhez nem sok köze van. A természetjogot általában elvető marxista megítélés az egzisztenciális természetjogra is vonatkozik. Ez azonban még konkrét megvilágításra szorul.

Az egzisztencialista jogfilozófia az egzisztenciális természetjog filozófiai megalapozásánál a szituáció egzisztencialista koncepcióját használja fel. A szituáció nem valamely konkrét társadalmi viszony vagy helyzet a maga összefüggéseivel és vonatkozásaival, hanem olyan elvont, mesterséges konstrukció, amely tárgyat kiemeli létének, funkcióinak, kapcsolatainak, kölcsönhatásának bonyolult és eleven szövedékéből, a valóságos, élő és mozgó totalitáshból. A szituáció ontológiailag megtisztított, a konkrét társadalmi meghatározásoktól megszabadított olyan helyzet, reláció, amelynek az egzisztencialista jogfilozófia konkrétságát, egyszerűségét, egyediségét, előreláthatatlanságát és kiszámíthatatlanságát hangsúlyozza. A szituációnak ez az egzisztencialista koncepciója az egzisztenciálfilozófia lényeges vonásait sűrítve tartalmazza: a társadalmi viszonyoktól való szubjektív elvonatkoztatást, az egyes, a különös és az általános dialektikus mozgásának és összefüggésének meg nem értését, illetve e jelenségek viszonyából az egyik oldalnak és mozzanatnak abszolutizálását és metafizikus kiemelését épp úgy, mint a szituáció megismerhetőségét tagadó agnoszticizmust.⁶⁶ Mindezek a filozófiai jellegzetességek a továbbiakban még fokozottabban jelentkeznek a szituációban hozott döntés vonatkozásában. Az egzisztenciálfilozófia ugyanis azt állítja, hogy minden szituációban, úgyszólván a semmiből, tökéletesen új döntés jön létre. Az egzisztenciálfilozófiának ez az abszurd és torz megállapítása azonban nem felel meg a valóságos tényeknek. Az emberek — mint arról szó volt — nem mint elszigetelt, a társadalmi viszonyokból és környezetből kiragadott egyének, hanem mint konkrét társadalmi viszonyok hordozói és résztvevői döntenek és határoznak életük valamely kérdésében. Ez a döntés a legkülönbözőbb természeti és társadalmi okok, tényezők és körülmények által motivált és meghatározott, és nem a semmiből áll elő. Az egzisztenciálfilozófia azáltal, hogy az elszigetelt, elvont embert a konkrét társadalmi meghatározásoktól megtisztított „szituációba” helyezi, az emberi döntést és cselekvést meghatározó társadalmi okokat és motívumokat tagadja, eltorzítja az emberi cselekvés egész szerkezetét, arányait és a valóságos viszonyokkal ellen-

⁶⁶ A szituációra elmondottak lényegében a „dologra”, az „élettényállásra”, amelyből Maihofer az egzisztenciális természetjogot levezeti, is érvényesek. Az „élettényállás” ugyanis épp annyira mesterséges, a valóságos társadalmi viszonyokból és összefüggésekből kiemelt konstrukció, mint a „szituáció”. Az „élettényállásban” viszonyba állított személyek elvontságukban minden társadalmi vonatkozástól, jelentőségtől és funkciótól meg vannak fosztva s így az „élettényállás” koncepciója épp úgy alkalmatlan a valóságos társadalmi helyzet és viszonyok kifejezésére, mint a „szituáció”.

kező, helytelen következtetésekre jut. Marx „A német ideológia”-ban Stirner hasonló tendenciájú, az embert „egyetlennek” beállító filozófiájának bírálata során több helyütt kimutatja, hogy Stirner ezáltal arra törekszik, hogy a társadalmi meghatározásokat gondolatilag eltávolítsa az emberek életéből és ily módon eltüntesse a kapitalista társadalom osztályjellegét.⁶⁷ Az egzisztenciálfilozófia szituáció-konceptiójára és a feltétlen döntésről szóló elméletére ezek a marxi megállapítások még fokozottabb mértékben érvényesek.

Az egzisztenciálfilozófia szituáció-konceptiójának helytelensége és tartathatatlansága még nyilvánvalóbbá válik ennek az egzisztencialista jogfilozófia által a jog területére való alkalmazása során. Az egzisztencialista jogfilozófia ugyanis — mint arról szó volt — a szituációnak ezt az egzisztencialista elméletét kritikátlanul átveszi és az egzisztenciális természetjog létrehozásánál alkalmazza. Az egzisztencialista jogfilozófia nemcsak, hogy nem veszi figyelembe azokat a torzításokat, amelyeket ez a szituáció-konceptió az emberi döntés és cselekvés szerkezetében és arányaiban létrehoz, hanem ezeket az egzisztenciális természetjog filozófiai indokolásánál tudatosan felhasználja. A szituációról és annak feltétlen eldöntéséről szóló egzisztencialista koncepciónak a jog területére való alkalmazását vizsgálva kitűnik, hogy ezeknek a kategóriáknak a jogi jelenségek magyarázatánál történő felhasználása csak arra alkalmas, hogy a jogot megfossza társadalmi tartalmától és a jogalkotás és jogalkalmazás folyamatának dialektikus összefüggéseit eltorzítsa és meghamisítsa. Sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazás folyamatában nem találkozunk egzisztencialista értelemben felfogott szituációval és annak egzisztenciális eldöntésével. A jogalkotó, meghatározott társadalmi viszonyok szabályozásakor, a jogszabályok létrehozásánál az adott társadalmi, politikai viszonyokból indul ki, figyelembe veszi a konkrét társadalmi helyzetet és gyakorlatot, tekintettel van a fennálló jogrendszerre stb. és e tényezők által meghatározva, e körülményeket mérlegelve hozza meg társadalmi úton társadalmi jelentőségű döntését, jogi normát alkot. A jogalkotónak ez a társadalmi helyzete és a jogalkotás során végbemenő számos tényezőtől és körülménytől meghatározott társadalmi mozgás, a jogalkotás folyamata és aktusa azonban nem azonos az ontológiailag minden társadalmi mozzanattól és motivációtól megtisztított szituációval és annak egzisztenciális eldöntésével. Hasonló a helyzet a jogalkalmazás vonatkozásában is. A jogalkalmazó a konkrét társadalmi körülményeket és összefüggéseket figyelembe véve, a hatályos jogszabályok alapján dönti el az eléje kerülő jogesetet, az állampolgár a jogilag szabályozott relációkban cselekvését illetően a hatályos jogi normáknak megfelelően vagy azokkal ellentétben határoz: a jogi döntés ezekben az esetekben tehát a már létező jogi normák alapján, a legkülönbébb társadalmi mozzanatok által meghatározottan, s nem mint azt az egzisztencialista jogfilozófia állítja, szabadon és kötetlenül, jóformán a semmiből jön létre.

Az egzisztencialista jogfilozófia a szituációnak és egzisztenciális eldöntésének terét a jogi jelenségek világában a tulajdonképpeni jogalkalmazás körében jelöli meg. Az egzisztencialista jogelmélet ugyanis elmosza a jogalkotási és a jogalkalmazási tevékenység közti különbséget s a konkrét jogesetek, jogi szituációk eldöntését, tehát a tulajdonképpeni jogalkalmazást egyúttal jogalkotásnak fogja fel. Ennek az elméleti konstrukciónak a kimunkálásánál az egzisztencialista jogfilozófia különösen a szituáció egyediségét és egyszeri-

⁶⁷ Ld. MARX—ENGELS: A német ideológia. 141—142. p.

ségét hangsúlyozza. Miután — mint arról szó volt — azzal, hogy a jogi normák általánossága állítólag a konkrét jogesetek egyediségét, egyszerűségét és páratlanságát nem tudja átfogni, a jogi normákat a jogból száműzte, most a jogi szituációnak ugyanezen sajátosságaira, egyszerűségére és egyediségére hivatkozva, a tulajdonképpeni jogalkalmazást jogalkotásnak tünteti fel. A konkrét jogesetek — az egzisztencialista jogfilozófia szerint — ugyanis annyira különböznek egymástól, minden egyes jogi szituáció olyan sajátos, egyedi, individuális vonásokkal rendelkezik, hogy ezek eldöntése csak abban a konkrét esetben, „most” és „itt” jelenti a jogot. Ezzel az egzisztencialista jogfilozófia mind a társadalmi viszonyokban, mind a jogban levő általánosságot tagadja, az egyszeri, egyedi és esetleges vonásoknak lényeges és meghatározó jelleget tulajdonít, ezeket abszolút jelentőségűekké fűjja fel és kizárja az egyes, a különös és az általános között levő dialektikus kapcsolatot, átmenetet és összefüggést.

Ennek következménye az a mélységes szubjektív idealizmus és irracionizmus, amely e jogi szituációk egzisztenciális eldöntését jellemzi. A jogesetek konkrétságát, egyediségét, egyszerűségét és páratlanságát ugyanis csak az intuitív egzisztenciális döntésben lehet megragadni. A jogi döntés — az egzisztencialista felfogás szerint — úgyszólván a semmiből, minden jogi norma és alapelv mellőzésével, a konkrét jogi szituáció egzisztenciális „megragadása”, „átélése” útján jön létre. A jogi szituációnak ez az egzisztenciális „átélése” és intuitív „megragadása” a legteltesebb szubjektivista önkény és irracionizmus. Az egzisztencialista jogfilozófia képviselői hangoztatják ugyan, hogy a jogi döntésben van valami objektív, amely a döntés önkényes jellegét megszünteti, ez azonban a legkevésbé sem változtat a dolog lényegén. A jogi döntésben található objektív Thyssennél a jogszabály, de ez a jogszabály élővé és egzisztenciálisan jelentőssé a szubjektív, irracionális, intuitív átélésben válik. Fechner ezt az objektívet a jövőben bekövetkező cselekvésben látja, de ugyanakkor agnosztikus módon arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez a jövő kiszámíthatatlan és megismerhetetlen. A szubjektív jogi döntés objektivitását tehát az éppoly szubjektív és beláthatatlan jövőbeni cselekvés adja meg.

Látszólagos objektivitással operál az egzisztenciális természetjog vonatkozásában Werner Maihofer is. Maihofer az orthodox egzisztenciálfilozófia alapján létrehozott egzisztenciális természetjogot szubjektívnek tartja és ezzel az Als-Sein, a „dolog természetéből” fakadó institucionális természetjogát mint objektív természetjogot állítja szembe. Ez az objektivitás azonban csak látszólagos; az Als-Sein, azaz a társadalmi egzisztencia kifejtése során ugyanis a társadalmi viszonyokat és életet azáltal menti meg az egzisztenciálfilozófia számára, hogy a szubjektumon belül az eddigi nem-sajátlagosból, a még mélyebb szubjektivitás, a sajátlagos lét felé tolja. A jognak a „dolog természetéből” való levezetésekor pedig a „dolog”, amelynek természetét kutatja az élettényállás, amely viszont — az állítólagos filozófiai harmadik út egzisztencialista koncepciója szerint — az objektivitás és szubjektivitás egymásban feloldódó egysége. Ezáltal az institucionális természetjog objektivitása is csupán látszólagos, mert a szubjektív Als-Sein viszonyait a lényegében szubjektív idealista módon megmagyarázott élettényállásból fakadó természetjog rendezi.

Az új egzisztencialista természetjogi felfogást tehát mélységesen szubjektív idealista, agnosztikus, irracionális ismeretelmélet, a valóságos társadalmi gazdasági viszonyok figyelmen kívül hagyása, a jog társadalmi tartalmának,

jelentőségének és funkciójának félreismerése, illetve tagadása, ezáltal a jog lényegének az objektív tényeknek ellentmondó magyarázata, a jogalkotási és jogalkalmazási tevékenység közötti különbség elmosása, a tulajdonképpeni jogalkalmazásnak jogalkotásként való feltüntetése, a jognak az intuitív átélés önkényévé degradálása jellemzi. Mindezek a tényezők arra mutatnak, hogy az egzisztencialista természetjogi koncepció tudományos értéke és jelentősége több mint kétséges; az egzisztencialista természetjogi elmélet épp úgy nem állhat meg a tudományos kritika ítélőszéke előtt, mint a klasszikus vagy a skolasztikus természetjog az objektív valóságnak ellentmondó koncepciója.

Az egzisztencialista jogfilozófia helye és szerepe a jelenkori burzsoá társadalomban és jogfilozófiában

Az egzisztencialista jogfilozófia megértéséhez nem elég alapvető tételeinek és megállapításainak részletes elemzése, belső ellentmondásainak, tévedéseinek, hamisságának és torzításainak kritikai felmutatása és meghaladása, a tudományos vizsgálódásnak ennél tovább kell jutnia és fel kell tárnia azokat a tényezőket és körülményeket, amelyek ennek az új jogfilozófiai koncepciónak megjelenését szükségessé tették, valamint azt a szerepet és funkciót, amit ez a jogfilozófiai irányzat a burzsoá társadalomban és jogtudományban betölt. Az egzisztencializmusnak a burzsoá jogfilozófiába való behatolását nem lehet — mint egyetlen jogelmélet létrejövetelét sem — „szellemtörténeti” okokkal, vagy — mint Kelsen teszi⁶⁸ — a túlélt filozófiai divatnak a jogfilozófiára való hatásával magyarázni. Az egzisztencialfilozófia jogelméleti térhódításának első jeleivel az 1930-as években találkozunk,⁶⁹ de ezek az egzisztencialista jogbölcselet megalapozására irányuló kísérletek még szórványosak és jelentéktelenek. Az egzisztencialista jogfilozófia tulajdonképpeni kialakulása és egyre szélesebb elterjedése a burzsoá jogtudományban az utolsó tíz évben ment végbe. Mindez arra mutat, hogy az egzisztencialista jogbölcselet a monopolkapitalista társadalom a második világháború után egyre fokozódó általános válsága jogi ideológiájának terméke.

Azoknak a társadalmi, politikai és ideológiai okoknak és tényezőknek a kutatása során, amelyek az egzisztencialista jogfilozófia létrejöttét előidéztek, mindenekelőtt két körülményt kell figyelembe venni: az egyik, hogy ez a burzsoá jogbölcseleti irányzat — mondhatni — napjainkban, a második világháború befejeződése után, az 1950-es években bontakozott ki; a másik, hogy kifejlődése és terjedése főleg Nyugat-Németországban ment végbe. Az egzisztencialista jogfilozófiát tehát a nyugat-német monopolkapitalista társadalmi, gazdasági viszonyok hozták létre. Ennek a gazdasági alapnak az egzisztencialista jogfilozófia keletkezését és tartalmát meghatározó jellege azonban — mint a jogelméleti koncepciókat illetően általában — csak közvetve, áttételeken és közvetítéseken keresztül, végső fokon érvényesül. Az egzisztencialista jogfilozófia megjelenését közvetlenül az a változások idézték elő, amelyek a monopolkapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok politikai-jogi felépítményében az utóbbi két évtizedben végbementek. A monopolka-

⁶⁸ Ld. KELSEN i. m. 161. p.

⁶⁹ Ld. LARENZ, Karl: Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart. Berlin, 1935. 59. stb. p.; POLAK, Carl: Studien zu einer existenzialen Rechtslehre. Freiburg, 1933.

pitalista jogi felépítményben végbemenő, különféle jelenségekben megnyilvánuló változás és alakulás lényegét röviden abban foglalhatjuk össze, hogy a jogi jelenségek, a jogélet súlypontja a jogi normáról, a pozitív tételes jogról, a jogalkotásról egyre fokozottabban a konkrét jogesetek bírói eldöntésére, a jogalkalmazásra tolódott át. Ez a monopolkapitalista jogi felépítményre nézve általában jellemző fejlődési tendencia az exisztencialista jogfilozófia tulajdonképpen hazájában, Nyugat-Németországban is megfigyelhető. A burzsoá társadalom jogi felépítményében lejátszódó ez a folyamat nem más, mint a burzsoá törvényesség válságának és bomlásának egyik sajátos megnyilvánulási formája.

Az imperializmus időszakában a polgári demokráciától a politikai reakció felé forduló burzsoázia szabadulni igyekszik attól a törvényességtől, „amely útját állja azoknak, akik bevezették”.⁷⁰ A törvényesség ugyanis korlátozza és akadályozza a burzsoáziát gazdasági és politikai uralmának fenntartásában és szembe kerül érdekeivel. Ezért a burzsoázia arra törekszik, hogy félretegye azokat a jogszabályokat, amelyek érdekeinek ellentmondanak s alkalmat adnak a munkásosztálynak a tőkés rend elleni harcra: „Az aggodó haszonlesés a legpontosabban kifürkészi, kiszámítja, kikombinálja, hogyan aknázhathja ki az ellenfél a maga számára azt a jogi terepet, amelyen mint szükséges rosszon, ellene fel kell lépni, és a legkörültekintőbb ellenmőveerekkel elébe vágnak ennek. Mint akadályba magába a jogba is beleütköznek magánérdekük zabolátlan érvényesítésében, és a jogot akadályként kezelik... A jog érdeke szólhat, amennyiben az érdek joga, de hallgatni kell, mihelyt összeütközésbe kerül ezzel a szentséggel”.⁷¹ A jogszabályok félretételenek, jelentőségük és szerepük háttérbe szorításának egyik kifejeződési formája a monopolkapitalista jogéletben és jogrendben megfigyelhető az a tendencia, hogy a hangsúlyt és súlypontot a jogi normákról, a jogalkotásról a konkrét jogesetek bírói eldöntésére, a jogalkalmazásra helyezték át. Az exisztencialista jogfilozófia megjelenését és tartalmát, társadalmi, ideológiai szerepét és funkcióját elsősorban a burzsoá törvényesség az imperializmus időszakában végbemenő bomlásának ez a megnyilvánulási formája határozza meg.

Az exisztencialista jogelmélet ugyanis a monopolkapitalista társadalomnak ebből a jogi valóságából indul ki, ezt az exisztencialista ontológia segítségével filozófiailag megfogalmazza és helytelenül s megengedhetetlenül általánosítja. Egészen röviden arról van szó, hogy az exisztencialista jogfilozófusok, látva a monopolkapitalizmus időszakában bizonytalanná és ingadozóvá váló burzsoá jogrendet, a jogrendszerrel szemben álló bírói és államigazgatási döntések jogerőre emelkedését és jogi igazolását, ebből azt a következtetést vonják le, hogy a jog lényege nem a jogi normákban, hanem a konkrét jogeset kötetlen bírói eldöntésében van. Mint arra az exisztencia és a jog összefüggésének vizsgálatánál utaltunk, az exisztencialista jogfilozófia kérdésfeltevése jogfilozófiai természetű. Ez itt egészen világosan megmutatkozik. Az exisztencialista jogfilozófusoknak azért van szükségük az exisztenciálfilozófiára, hogy az imperialista jogi valóságnak ezt a jellemző sajátosságát, azt, hogy a jogi jelenségek súlypontja a jogi normáról a szabad bírói döntésre tolódott át, elméletileg megalapozzák. Ez — mint arról szó volt — az exisz-

⁷⁰ LENIN: Művei. 16. köt. Bp. Szikra, 1955. 321. p.

⁷¹ MARX—ENGELS: Művei. I. köt. Bp. Szikra, 1957. 144. p.

tenciálfilozófia szituációkonceptiójának és a konkrét szituáció szabad, kötetlen, önkényes, intuitív, egzisztenciális eldöntéséről szóló elméletének a jogi jelenségekre alkalmazásával történik. Az egzisztencialista jogfilozófia azonban az imperialista jogi valóság talajában gyökerező felfogását túlzó és megengedhetetlen módon olyan általánosoként fogalmazza meg, mely szerint minden jognak — a jognak általában, tehát nemcsak a monopolkapitalizmus jogának — lényegét nem a jogi normák, hanem az önkényes bírói döntés jelenti.

A konkrét jogesetek bírói eldöntésének, a tulajdonképpeni jogalkalmazásnak az egzisztencialista jogfilozófia problematikájának központi kérdésévé válását kétségkívül az is befolyásolta, hogy a náci fasizmus szétzúzása után a nyugat-német jogi ideológiában a pozitív jogszabályoktól, a formálpozitivisták jogelméleti koncepcióiktól — minthogy ezek a náciizmus barbárságaival szemben tehetetleneknek bizonyultak, sőt azokat elméletileg és gyakorlatilag alátámasztották és igazolták — elforduló elméleti tendencia alakult ki.⁷² A burzsoá német jogfilozófusok jelentős része az így felvetett kérdés megoldását a természetjog irányában kereste. Ezek a koncepciók tehát szubjektív szándékukban és célkitűzéseikben a fasizta jogtíprás és törvénytelségek elkerülésének és megakadályozásának elméleti alapjait és módszereit keresik. Más kérdés, hogy ezeknek a gondolkodóknak szubjektív becsületessége és szándéka ugyanakkor olyan jogfilozófiai koncepciókban nyer kifejezést, amelyek nemhogy a kitűzött cél és feladat megoldására nem alkalmasak, hanem ezeknek egyenesen ellentmondanak. Pregnáns példája ennek Radbruch jogfilozófiájának fejlődése.⁷³ Az egzisztencialista jogfilozófia egyes képviselőinél megfigyelhetők olyan mozzanatok, amelyekből a nyugat-német jogfilozófiának ehhez az ideológiai tendenciájához való kapcsolódás szándéka tűnik ki. Ezt a jelenséget azonban akár e gondolkodók szubjektív becsületességként, akár elméletük lényegét e tendenciához esatlakozás hangsúlyozásával leplezőként fogjuk fel,⁷⁴ ez mit sem változtat az egzisztencialista jogfilozófia konkrét, objektív tartalmán, jelentésén és funkcióján.

Az egzisztencialista jogfilozófia objektív értelme és hatása pedig nem a burzsoá törvényesség és jogrend szilárdítására, hanem ellenkezőleg, ennek további bomlasztására és feloldására irányul. Az egzisztencialista jogfilozófia azzal, hogy a jogi normákat és általános jogi alapelveket a jogból teljesen kirekeszti és a jog lényegét a konkrét jogi szituáció szabad és kötetlen, intuitív egzisztenciális megragadásában, átélésében látja, a burzsoá törvényességnek az államigazgatási és bírói szervek önkényes cselekedeteiben megnyilvánuló bomlását alapozza meg elméletileg és igazolja. Hangsúlyozni kell, hogy az egzisztencialista jogfilozófia nem az egyetlen burzsoá jogelméleti koncepció, amely erre vállalkozik: a XX. század burzsoá jogbőleletének jelentősebb irányzatait vizsgálva kitűnik, hogy ezeknek csaknem mindegyike tudva vagy tudattalanul, nyíltan vagy leplezetten a burzsoá törvényesség problematikuságával van összefüggésben. Az egzisztencialista jogfilozófia azonban több vonatkozásban is lényegesen eltér a burzsoá törvényesség válságát igazoló és indokló jelenkori burzsoá jogfilozófiai koncepcióktól, pontosabban több ezekben az elméleti koncepciókban is megtalálható mozzanatot és jellegzetes-

⁷² Ld. Zivsz, Sz. L.: A burzsoá törvényesség válsága a jelenkori imperialista államokban. Moszkva, Izdatelstvo Akademii Nauk SzSzSZR, 1958. 39. p.

⁷³ Gustav Radbruch jogfilozófiájának marxista értékelésére nézve ld. PÉTERI i. m.

⁷⁴ A nyugat-német jogfilozófiában fellépő ilyen jelenségekre utal Zivsz i. m. 96. p.

séget eddig legszélsőséesebb, legkifejlettebb formájában és módon fogalmaz meg. Ezért aligha tévedünk, ha az egzisztencialista jogfilozófiában a burzsoá törvényesség válságát elméletileg igazoló és alátámasztó jogfilozófiai koncepciók eddig legszélsőséesebb, legkifejlettebb, a burzsoá jogrendet leginkább bomlasztó formáját látjuk.

Az egzisztencialista jogfilozófiát a többi jelenkori burzsoá jogfilozófiai koncepciótól mindenekelőtt a jogi normáknak és az általános jogi alapelveknek radikális, nyílt és szélsőséges elvetése különbözteti meg. Míg a burzsoá törvényesség válságának problematikáját érintő jogfilozófiai koncepciók túlnyomó része — bár a jogi normák szerepét csökkenti, általánosságukat szűkíti s az általános természetjogi alapelveket ezek „változó tartalmának” hangsúlyozásával feloldja — jogfelfogását általános jogi alapelvek és jogi normák létezésére építi, addig az egzisztencialista jogfilozófia a realista jogelmélet (Frank, Arnold stb.) mellett — amelynek állítása szerint a bíró eseti ítéletén kívül nincsen semmiféle jog⁷⁵ — a jogi normákat legradikálisabban és legszélsőséesebben tagadó elmélet a modern burzsoá jogbölcseletben.

Az egzisztencialista jogfilozófiát e téren jellemző nyíltság és radikalizmus jól látható Cohnnak azokból a fejtegetéseiből, amelyekben az egzisztencialista jogfilozófiát a szabadjogi felfogástól elhatárolja. Cohn azért tiltakozik egzisztencialista jogelméletének a szabadjogi iskola felfogásával való azonosítása ellen, mert a szabadjogi iskola „a normát még mindig mint külső, autoritativ jogforrást fogja fel, amelynek a döntés alapjául kell szolgálnia”.⁷⁶ A szabadjogi iskola a bírót arra akarja felhatalmazni, hogy új, a régi jogszabálytól eltérő normát állítson fel, új jogszabályt találjon ki. Itt különösen a svájci Ptk. híres 1. §-ára hivatkozik, amely úgy rendelkezik, hogy a bíró, mintha jogalkotó volna, szabályt állítson fel. De ez — Cohn szerint — tisztán formális feltétel, amely a legkülönbözőbb módokon teljesíthető és a döntés helyességét illetően semmi biztosítékot nem nyújt. „Az itt képviselt felfogás ettől a következménytől eltekint. A helyes döntéshez nincs szüksége semmiféle normára, sem régre, sem újra. Az önmagán nyugszik és minden feltétele és éppúgy végeélja önmagában van.”⁷⁷ Cohn tehát a szabadjogi felfogást azért veti el, mert nem elég szabad, mert még bizonyos jelentőséget tulajdonít a normának, a jogszabálynak, míg az egzisztencialista felfogás a jogi döntésnél a normának még ennyi szerepet sem engedhet meg.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a konkrét szituáció egzisztencialista módon történő eldöntéséből fakadó „igazi”, „valóságos” jog a legszélsőséesebb szabadjog, amely szabad teret nyit a bírói önkénynek és lehetetlenné tesz minden jogbiztonságot és törvényességet. Az egzisztencialista jogfilozófia azzal utasítja vissza ezt az ellenvetést, hogy „a normák és a fogalmak többet ártanak, mint használnak, amikor a jogbiztonságról és az önkény elleni védelemről van szó. Ma már nagyon is jól tudjuk, hogy a törvény írott rögzítése egyáltalán nem véd az önkényes magyarázat és az osztályérdekek egyoldalú figyelembevételét ellen”.⁷⁸ A jogbiztonságot ezért sokkal biztosabb és célszerűbb mód-

⁷⁵ A realista jogelmélet ezen alapvető tételének beható marxista bírálatára nézve ld. KULCSÁR Kálmán: A jogszociológia problémái. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1960. 72., 213—217. stb. p.

⁷⁶ COHN i. m. 156. p.

⁷⁷ Uo. 156. p.

⁷⁸ Uo. 140. p.

szerekben kell keresni. Olyan biztonság azonban nincs, amely változatlan-ságból és következetességből áll, vagy amelyben az újonnan előálló eseteket ugyan-olyan módon döntenek el, mint a korábbiakat. „De van olyan biztonság, amely abból áll, hogy — jobban, mint általában lehetséges — a döntés számára mértéket találnak, amely minden pártosságot, illetéktelen magán- vagy politikai érdekek vagy intrikák behatását, a napi sajtó szenzációhajhászatával, a bíró hivatali előléptetésével, közvetlen vagy közvetett vesztegetéssel való kacérkodást kizár. Ehhez jönnek még garanciaként a bíró élettapasztalata, szabadgondolkodása, és a konkrét eset helyes megoldásának megtalására irányuló jóakarata és mindenekelőtt az ügyismeret átfogó képviselte azon a különös területen, amely megítélésre vár.”⁷⁹ Az azonos döntést, következetességet és stabilitást kizáró „jogbiztonság” garanciái tehát a bíró bizonytalan és kétesértékű szabadgondolkodása, élettapasztalata és jóakarata, amelyek az önkényes jogi döntésnek semmiféle határozott és biztos korlátot nem állítanak. Az egyetlen szervezeti garancia a társasbíráskodás, amely önmagában még nem biztosítja a jogesetek mindig helyes és jogszerű eldöntését, szilárd és tartós jogbiztonság megteremtését.

Míg az egzisztencialista jogfilozófia a leghatározottabban tiltakozik a „szabadjog” vádjá ellen, addig a tőkés társadalom történelmi alkonyán felmerülő s az egzisztencialista jogfilozófia által nyíltan hirdetett jogpolitikai követelményeket — a jogszabályok félretételét, a jognak a konkrét esetben keresését, azt, hogy a bírói jogalkotás szabadságát nem szabad a törvény által korlátozni s ezért a jogrendszer súlypontját a törvényhozásról a jogszolgáltatásra kell áthelyezni — jogfilozófiailag indokló elméletét új, egzisztencialista természetjogi felfogásnak tekinti. Ez a természetjogi koncepció azonban lényegesen eltér minden eddigi természetjogi irányzattól. Az egzisztencialista természetjogi felfogás nem ismer el sem cleve adott, örök és változhatatlan, sem „változó tartalmú” természetjogot; az egzisztenciális természetjog keletkező tartalmú természetjog. Az egzisztencialista jogelmélet új természetjogi koncepciójával tehát nemcsak a jogi normákat tagadja, hanem az általános természetjogi elveket, sőt a változó tartalmú természetjogot is. Ezáltal az egzisztencialista jogfilozófia minden tartalmat száműz a jogból; az egzisztenciális természetjog a legteljesebb szubjektív önkény, amely a konkrét jogi szituáció intuitív átélésével jön létre. Ezzel az egzisztencialista jogfilozófia tovább halad

burzsoá jogfilozófia szubjektív idealista útján a legteljesebb irracionális-mus felé.

Különösen jól megfigyelhető ez a tendencia az egzisztenciális természetjognak a „dolog természetéből” való levezetésénél. Maihofer a „dolog természetének” egzisztencialista értelmezésével tovább folytatja a „dolog természetének” Scheler és Husserl fenomenológiája alapján a jogfilozófiában végbement szubjektívizálását. Míg Coing a „dolog természetének” vizsgálatánál ugyan objektív adottságokból, „az életviszonyok belső rendjéből” indult ki, de azt szubjektív idealista módon „az ember természetéből” a fenomenológiai megérző szemlélettel magyarázza,⁸⁰ addig Welzel már magát az adott valóságot az ember bensőjébe helyezi.⁸¹ Maihofer pedig a „dolog természetét” még raffináltabb módon szubjektívizálja; a dolgot élettényállásnak, tehát lát-

⁷⁹ Uo. 141. p.

⁸⁰ COING i. m. 121. p.

⁸¹ WELZEL i. m. 178—198. p.

szólag objektívnek tekinti, a dolog, az élettényállás belső természete azonban — az egzisztencializmus állítólagos, filozófiai harmadik útjának megfelelően — a szubjektivitás és objektivitás egymásban feloldódó egysége. Így Maihofer a „dolog természetének” szubjektív idealista felfogását álobjektivitás látszatával leplezi. Lenin, bírálva a machistáknak azt a törekvését, hogy az idealizmus és materializmus ellentéte fölé emelkedve harmadik utat hozzanak létre a filozófiában, kimutatta, hogy ilyen harmadik út nem létezik, mert az objektum és szubjektum közti olyan korreláció feltételezése, mely szerint objektum nincs szubjektum, szubjektum pedig objektum nélkül, nem más, mint szubjektív idealizmus, hiszen eszerint az objektum létezése feltételezi a szubjektum létét s így nem érvényes többé az objektum olyan meghatározása, hogy az független a szubjektumtól.⁸² Az egzisztencialista jogfilozófia a jog magyarázatánál használja fel az imperialista korszakra azt az általános filozófiai törekvését, hogy a szubjektivitás és objektivitás közötti ide-oda lengéssel, álobjektivitás létrehozásával, az idealizmus és a materializmus állítólag hamis dilemmáján felülemelkedjenek.⁸³ De — mint az eddigiekből kitűnik — az egzisztencialista jogfilozófiának ez éppúgy nem sikerülhet, mint a hasonló tendenciájú burzsoá filozófiáknak: az egzisztencialista jogfilozófia, amikor koncepcióját ilyen állítólagos filozófiai „harmadik útként” próbálja feltüntetni, ugyanakkor a burzsoá jogfilozófiának egyik legszélsősége-sebb, az abszurditásig feszített, szubjektív idealista, irracionalista elmélete.

A burzsoá jogbölcsélet természetjogi gondolatának a XVII. századtól napjainkig végighúzó fejlődése annak a változásnak új jogelméleti kifejeződése — hiszen a felépítményi, ideológiai jelenségek és viszonyok történeti alakulását mindig a materiális, társadalmi-gazdasági viszonyok határozzák meg —, amely ebben az időszakban a kapitalista társadalmi-termelési rendszerben végbement. A XVII—XVIII. század klasszikus természetjogi irányzata a feltörekvő, forradalmi polgárság akarátát és érdekeit fejezte ki, fennén hirdette a demokratikus szabadságjogok és burzsoá törvényesség eszméjét. A kapitalista társadalom további fejlődése során ezek a forradalmi célkitűzések, az ezeket tartalmazó természetjogi koncepcióval együtt egyre inkább háttérbe szorultak, majd a tőkés társadalom gazdasági és politikai alakulásának megfelelően a természetjogi gondolat is új tartalmat és megfogalmazást kapott. Így állt elő az a paradox helyzet, hogy a törvényesség eszméjét hirdető természetjogi irányzat az imperializmus időszakában ellentétébe csapott át, egyre inkább a burzsoá törvényesség lazulását és homlását igyekezett igazolni. Az újonnan kialakult állapotot és a fejlődés tendenciáját legpregnansabban talán a természetjogi gondolatban beállott az a változás jelzi, amely az örök és változhatatlan természetjog helyébe a „változó tartalmú” természetjogot helyezte. Ennek a fejlődési tendenciának napjainkban legjobban kiélezett s szinte a végsőig feszített megnyilvánulása az egzisztencialista természetjogi koncepció, amely — hogy a burzsoá törvényesség egyre fokozódó homlását elméletileg alátámassza — a természetjogból minden tartalmi elemet száműzve, a természetjogi gondolatot a felismerhetetlenségig deformálja. A természetjogi koncepció a klasszikus természetjogi iskolától napjaink egzisztencialista természetjogi felfogásáig terjedő fejlődésének ez

⁸² LENIN: Művei. 14. köt. Bp. Szikra, 1954. 3., 32., 45—47., 49., 57., 61., 149. stb. p.

⁸³ Ld. LUKÁCS: Az ész trónfosztása. 330. p.

a jelzése⁸⁴ is Engels a természetjog osztálylényegét feltáró megállapításának igazságáról tanúskodik: „Annak mértéke azonban, hogy mi a természetjog és mi nem az, éppen a jog legelvontabb kifejezése: az *igazságosság*... Ez az igazságosság pedig mindig csak ideologizált, eszményített kifejezése a fennálló gazdasági viszonyoknak, majd konzervatív, majd forradalmi oldalukról nézve.”⁸⁵

Az egzisztencialista jogfilozófia létrejöttét és tartalmát elsősorban meghatározó közvetlen tényezőt a burzsoá törvényességnek a monopolkapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulása nyomán végbemenő lazulásában és egyre fokozódó bomlásában jelöltük meg. Az egzisztencialista természetjogi koncepció — mint arról szó volt — alkalmasnak látszik arra, hogy a burzsoá törvényességnek az imperializmus korszakában felmerülő válságát jogfilozófiailag magyarázza. E természetjogi elmélet megkonstruálása során az egzisztencialista jogfilozófia kihasználja azokat az alkalmakat, amelyek a kapitalista társadalmi, állami berendezkedés és jogrendszer direkt vagy indirekt apológiájának teret nyújtanak. (Gondoljunk csak a társadalmi viszonyoknak a vizsgálódás köréből való kirekesztésére, vagy olyan szubjektív idealista felfogására, amely azok konkrét meghatározásait és vonásait megsemmisíti; ennek folytán a konkrét társadalmi jelenségek, jog, állam stb. osztálylényegének elleplezésére stb.) Az egzisztencialista jogfilozófia megjelenése azonban arra a történelmi időszakra esik, amikor már megtörtént a két társadalmi világrendszer (kapitalista és szocialista) kialakulása s így a tőkés ideológia egyik legfontosabb feladatává vált a marxizmus—leninizmus elmélete és a szocialista rendszer elleni küzdelem. Az egzisztencialista jogfilozófia a jogelmélet területén igyekszik eleget tenni ennek az imperialista korszak ideológiája előtt álló feladatnak és hol közvetlenül, hol közvetve polemizál a marxista-leninista jogfelfogással.

Az egzisztencialista jogfilozófia azoknak a burzsoá filozófiáknak és jogelméleteknek a sorába lépve, amelyek éles polémiát folytatnak a materializmus és a dialektika ellen, egzisztencialista természetjogi koncepciója kiépítése során — mint arra a megfelelő helyeken rámutattunk — közvetlen vagy közvetett módon vitatja a materialista és dialektikus megállapítások igazságát, illetve a konkrét kérdések tárgyalásánál és kifejtésénél a materialista dialektika mellőzésével, sőt ennek ellenére jár el. Elég itt csak azokra a momentumokra utalni, ahol az egzisztencialista jogelmélet éppen a dialektikus összefüggések (egyes-különös-általános; ellentmondások egysége és ellentéte, a jelenségek konkrétsága stb.) vagy a társadalmi tényezők materiális meghatározottságának tagadásával alapozza meg hamis és ferde jogfelfogását. A marxista—leninista állam- és jogelmélet dialektikus materialista szemléletének és módszerének ez a kritikátlan elvetése az egzisztencialista jogfilozófiát a szélsőséges szubjektív idealizmus, az álobjektivizmus és irracionalizmus tudománytalan, kétes értékű és veszélyes ösvényére sodorja.

⁸⁴ Hangsúlyozni kell, hogy a burzsoá természetjogi gondolatnak ez a vázlatos bemutatása a természetjogi koncepció fejlődésének csupán egyetlen tendenciáját érinti s így szükségszerűen egyoldalú. A burzsoá társadalom fejlődésének csaknem minden periódusában a természetjogi gondolatok és árnyalatok gazdag változatosságával találkozunk. Ezeknek s ezek összefüggéseinek és kapcsolatainak bemutatása e tanulmány kereteit meghaladja és monografikus feldolgozást igényel.

⁸⁵ MARX—ENGELS: Válogatott művek. I. köt. Bp. Szikra, 1949. 606. p.

Az egzisztencialista jogfilozófia azonban nem elégszik meg azzal, hogy a marxista—leninista állam-és jogelmélet tételeit vitatja s azokat mint állítólag tudománytalanokat és helyteleneket elveti, hanem a szocialista jog ellen is támad s kétségbe vonja azt, hogy a szocialista jog egyáltalán jog. Teszi ezt mindenekelőtt azért, hogy a jogszabályok jogi jellegét — mint arról szó volt — tagadja, s az imperialista jogi élet jelenségeit helytelenül és megengedhetetlenül általánosítva, jognak csak azt a jelenséget tartja, amely ennek az absztrakciónak megfelel. Az egzisztencialista jogfilozófiának ez a tendenciája egészen világosan kitűnik például Fechnernek abból a fejtegetéséből, amelyben az emberi szabadságjogokat az egzisztencialista jogfelfogás szempontjából tárgyalja.⁸⁶ Fechner az emberi szabadságjogokat a nyugati ember nagy és eredeti alkotásainak tartja. Mivel az egzisztencialista felfogás szerint a jog csak az, amit a konkrét szituáció eldöntésében az ember maga alkot, ezért az emberi szabadságjogok is csak azokat kötik, akik létrehozták. Ezek a szabadságjogok nem a jogi normákon nyugszanak, hanem a konkrét, eredeti döntésen. E fejtegetés végső konklúziója világos: a jog azt köti, aki létrehozta, az emberi szabadságjogok a nyugati ember alkotásai és így a nyugati jogrendszerek szerves része. A szocialista államok hiába rögzítik jogi normákba ezeket a jogokat, ez sohasem lesz igazi jog, mert ez a jogi normákon s nem az eredeti döntésen alapul. Nincs szükség arra, hogy ennek az okfejtésnek tarthatatlanságát kimutassuk, hiszen az egzisztencialista jogfelfogás részletes elemzése során elmondottak erre is vonatkoznak. Ugyancsak nem kell hangsúlyozni azt sem — hisz korunk történelmi gyakorlata ezt mindenki számára napról napra nyilvánvalóvá teszi —, hogy az egzisztencialista jogfilozófiának ez a beállítása mennyire eltorzítja és meghamisítja a valóságos tényeket. Mert jóllehet igaz az, hogy a polgári tartalmú szabadságjogokat mint általános emberi jogokat először a nyugati ember hirdette meg a polgári forradalmak idején, de az is tény, hogy ezeket a jogokat éppen a nyugati államok jelenlegi gyakorlata sorozatosan megsérti. Ugyanakkor a szocialista államok az emberi jogoknak a történelem során eddig még soha nem tapasztalt teljességét rögzítik s anyagi és jogi eszközökkel biztosítják állampolgáraik számára. Az egzisztencialista jogfilozófiának az emberi jogokra vonatkozó fejtegetéseivel az a célja, hogy a legmagasabb típusú jogrendszert, a szocialista jogot diffamálja és kompromittálja s a burzsoá jogrendszert meg nem érdemelt dicsfénnel övezze.

Végső konklúzióként tehát megállapíthatjuk, hogy az egzisztencialista jogfilozófia, amely elvonatkoztat a társadalmi viszonyoktól, tagadja a jogi normák létezését s a burzsoá törvényesség az imperializmus időszakában végbemenő homlási folyamatának elméleti indoklására új egzisztenciális természetjogot hoz létre, mélységes szubjektív idealizmusával és irracionalizmusával nem egyéb, mint egyik tünete annak a válságnak, amelybe a burzsoá társadalmi-politikai berendezkedés, jogrendszer és jogtudomány a monopolkapitalizmus időszakában eljutott.

⁸⁶ Ld. FECHNER: Rechtsphilosophie, 260—261. p.

Статья является попыткой марксистско-ленинской критики экзистенциалистской теории права, представляющей собой новое направление буржуазной философии права, появившееся в последнее десятилетие. В связи с тем автор останавливается прежде всего на вопросе о соотношении центральной категории философии экзистенциализма, т. е. экзистенции и права. Автор приходит к заключению, что если по ортодоксальной философии экзистенциализма (Хейдеггер, Ясперс) экзистенция и право далеко друг от друга, они чужды друг другу и исключают друг друга, то экзистенциалистская философия права (Фехнер, Майхофер и др.) совершает попытку устранить это противоречие и сделать право допустимым и приемлемым для экзистенции, и наоборот. Первая часть статьи подвергает анализу внутренние противоречия этой попытки философии права вместе с ее общественным и идеологическим содержанием.

Далее, автор анализирует нападки экзистенциалистской философии права против норм права, обращая при этом внимание на те философические и теоретические приемы, используя которые экзистенциалисты — философы права отрицают наличие норм права, исключают нормы из области права. При этом статья показывает характерные для философии права экзистенциалистов иррациональные, идеалистические и метафизические элементы.

Следующая часть статьи разбирает экзистенциалистскую концепцию права, естественное право экзистенциалистов. Автор критически оценивает конструкцию экзистенциалистской теории права, построенную на концепции ситуации, и исходящую из того, что право заключается в единичном, индивидуальном, независимом ни от каких норм и руководств, конкретном, интуитивном переживании и решении правовой ситуации, причем это рассматривается в качестве естественного права «с будущим содержанием», получающего свое оправдание в будущем. Автор подробно анализирует вывод естественного права экзистенциалистов из экзистенциалистского толкования «природы вещей».

Наконец, статья останавливается на вопросе о месте и роли философии права экзистенциалистов в современном буржуазном обществе и философии права. Автор констатирует, что философия права экзистенциалистов, которая отвлекается от общественных отношений, отрицает наличие правовых норм и создает новое естественное право для теоретического обоснования процесса разложения буржуазной законности в эпоху империализма, со своим глубоким субъективизмом и иррационализмом не что иное, как одно из явлений кризиса буржуазного общественно-политического устройства, системы и науки буржуазного права в период монополистического капитализма.

LA PHILOSOPHIE EXISTENTIALISTE DU DROIT

Vilmos Peschka

L'étude fait la tentative d'apporter une critique marxiste-léniniste à la théorie existentialiste du droit, ayant pris l'essor dans les dernières dix années dans la philosophie bourgeoise du droit. L'auteur s'occupe tout d'abord du rapport existant entre la catégorie centrale de la philosophie existentialiste, c'est à dire l'existence d'une part et le droit d'autre part. L'auteur constate que tandis que suivant la philosophie existentialiste orthodoxe (Heidegger, Jaspers) l'existence et le droit sont étrangers l'une à l'autre et ils s'excluent réciproquement, la philosophie existentialiste du droit (Fechner, Maihofer etc.) essaie de faire cesser cet antagonisme et de rendre le droit accessible et acceptable pour l'existence et, inversement, l'existence accessible et acceptable pour le droit. Dans sa première partie, l'étude analyse les contradictions intrinsèques de cette tentative dans le domaine de la philosophie du droit ainsi que son contenu social et idéologique.

Dans la suite, l'auteur s'occupe de l'attaque dirigée contre les normes juridiques par la philosophie existentialiste du droit; il analyse le procédé de philosophie et de philosophie du droit moyennant lequel les auteurs existentialistes de la philosophie du droit arrivent à la négation de l'existence des normes juridiques en les bannissant du domaine du droit. Au cours de cet examen l'auteur fait ressortir les éléments irrationnels, idéalistes et métaphysiques qui caractérisent la philosophie existentialiste du droit.

Dans sa partie suivante l'étude traite de la conception existentialiste du droit, à savoir du droit naturel existentialiste. Elle porte un jugement de valeur critique sur la construction de philosophie de droit basée sur la conception de la situation qui est propre à la philosophie existentialiste, construction qui voit dans le droit l'intuition et la décision unique et individuelles d'une situation juridique, indépendantes de toute norme ou règle de conduite, ce droit étant d'un «contenu en naissance», un droit naturel qui sera justifié dans l'avenir. L'auteur examine d'une manière détaillée le procédé par lequel on voudrait déduire le droit naturel existentialiste de l'explication existentialiste de «la nature des choses».

La partie finale de l'étude est consacrée à la place occupée et au rôle joué par la philosophie existentialiste du droit dans la société et dans la philosophie du droit bourgeoises. L'auteur constate que la philosophie existentialiste du droit en faisant abstraction des conditions sociales, aboutit à nier l'existence de normes juridiques et à créer un nouveau droit naturel existentialiste propre à motiver aussi en théorie le procès de décomposition de la légalité bourgeoise dans la période de l'impérialisme. Vu son profond subjectivisme et son irrationalisme, la philosophie existentialiste du droit est un des symptômes de la crise, dans laquelle le régime politique et social ainsi que le système et la science du droit bourgeois se trouvent dans la période du capitalisme de monopoles.